

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Διάγραμμα ταξινόμησης	9
Υποφάκελος 1.1. Ποίηση Ι	10
Υποφάκελος 1.2. Ποίηση ΙΙ	14
Υποφάκελος 1.3. Μεταφράσεις	23
Υποφάκελος 1.4. Πεζά	24
Υποφάκελος 1.5. Ο Παλαμάς στη γαλλική γλώσσα	25
Υποφάκελος 1.6. Προσωπικά	26
Υποφάκελος 1.7. Αλληλογραφία Ι	27
Υποφάκελος 1.8. Αλληλογραφία ΙΙ	29

Εισαγωγή

Ο Κωστής Παλαμάς, γιος του Μιχαήλ Παλαμά¹ και της Πηνελόπης Πεταλά², γεννήθηκε στην Πάτρα στις 13 Ιανουαρίου του 1859, δεύτερος μετά τον Χριστάκη (1849-1925) ενώ ακολουθήσε ο Νίκος (1861). Πολύ γρήγορα έχασε και τους δύο γονείς του: το 1864 τη μητέρα του από πρόωρο τοκετό και το 1865 τον πατέρα του. Το 1866 εγκαταστάθηκε μαζί με τον αδελφό του Χριστάκη στο σπίτι του θείου τους Δ.Ι. Παλαμά στο Μεσολόγγι. Το 1875 αποφοίτησε από το Γυμνάσιο Μεσολογγίου με βαθμό “Κάλλιστα” και εγγράφηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1879 συγκατοίκησε για έναν περίπου χρόνο με τον ποιητή Νίκο Καμπά. Το 1880 υπηρέτησε στο στρατό. Το 1882 παρέμεινε για οκτώ περίπου μήνες στην Κυπαρισσία όπου είχε διοριστεί έπαρχος ο αδελφός του Χριστάκης. Το 1887 παντρεύτηκε τη συνομήλική του Μαρία Βάλβη με κουμπάρο τον Βλάση Γαβριηλίδη. Απέκτησε τρία παιδιά, τη Ναυσικά (1888), τον Λεάνδρου (1891) και τον Άλκη (1894) που πέθανε το 1898. Για το θάνατο του παιδιού του έγραψε την ίδια χρονιά το εκτενές ποίημα *Ο Τάφος*. Το 1897 διορίστηκε γραμματέας του Πανεπιστημίου από όπου συνταξιοδοτήθηκε το 1928. Μετά το γάμο του έζησε συνεχώς στην Αθήνα, σε ενοικιαζόμενο σπίτι στην οδό Ασκληπείου 3, και από το 1935 στην Περιάνδρου 5 στην Πλάκα. Πέθανε στις 27 Φεβρουαρίου 1943. Η πάνδημη κηδεία του ήταν συγχρόνως μία εκδήλωση αντίστασης στη γερμανική κατοχή.

Η ενασχόληση του Παλαμά με την ποίηση μαρτυρείται από την πρώιμη εφηβική του ηλικία³. Το 1876 δημοσίευσε το ποίημα “Το γιούλι” στο *Αττικόν Ημερολόγιον* του Ασωπίου και υπέβαλε στο Βουτσιναίο ποιητικό διαγωνισμό τη συλλογή του *Ερώτων έπη*, η οποία απορρίφθηκε. Το 1885 κυκλοφόρησε η συλλογή του *Τραγούδια της πατρίδος μου*. Το 1889 βραβεύτηκε στον Φιλαδέλφειο ποιητικό διαγωνισμό ο *Ύμνος εις την Αθηνάν* και το 1890 η συλλογή του *Τα μάτια της ψυχής μου* που κυκλοφόρησε το 1892. Ως το θάνατό του, το 1943, δημιούργησε λογοτεχνικό και κριτικό έργο τεράστιας έκτασης. Ήδη από τις πρώτες συλλογές του είχε διαφανεί ο καθοριστικός ρόλος που έμελλε να διαγράψει στη διαμόρφωση της λογοτεχνικής γενιάς που συνήθως αποκαλείται “γενιά του 1880” ή δεύτερη αθηναϊκή σχολή, αλλά και στους μεταγενέστερους ποιητές, έως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η έκταση ίσως απέβη σε βάρος της δραστηριότητας και της πυκνότητας του λόγου του, που ιδίως μετά το θάνατο του ποιητή μοιάζει να λειτουργεί ολοένα λιγότερο στους ομότεχνούς του και στο κοινό της ποίησης. Η ενότητα της βαθύτερης δομής του Παλαμά, επέτρεψε αλλά και σκιάστηκε ίσως από την πολυπλοκότητα των αναφορών του στα λογοτεχνικά και κριτικά ρεύματα που διέτρεχαν την εποχή του. Έχοντας τις απαρχές του στο Ρομαντισμό, το κέντρο βάρους του στον Παρνασσισμό και όντας σε διαρκή αναζήτηση οικείωσης με τα ρεύματα των ευρωπαϊκών γραμμάτων όπως τον συμβολισμό, παραμένει -τηρουμένων των αναλογιών- ένας ακατάβλητος διαφωτιστής. Παρά την εμμονή του στην περιφρούρηση της αυτονομίας της τέχνης, μπορούμε εκ των υστέρων να δούμε ότι από το σώμα του λόγου του εξέθρεψε γενιές ελλήνων και αναλώθηκε σε έναν παιδευτικό αγώνα μεταλαμπάδευσης της ευρωπαϊκής σκέψης και επιλεκτικής αξιοποίησης της ελληνικής παράδοσης με στόχο τη διαμόρφωση ενός “εθνικού κανόνα”, μιας ελληνικής ταυτότητας. Την προοπτική αυτή, της κατασκευής του εθνικού κανόνα και του ιστορικού σχήματος της νεοελληνικής λογοτεχνίας και συγχρόνως της αγωνιώδους προσπάθειας οικείωσης των ποικίλων -αντίρροπων συχνά- τάσεων, μπορούμε να δούμε σε όλη την κριτική του προ-

¹ Ο προπάππος του ποιητή Παναγιώτης Παλαμάς (1722-1803) ήταν ο ιδρυτής της Παλαμαίας Ακαδημίας στο Μεσολόγγι. Ο παππούς του ήταν ο Ιωάννης Π. Παλαμάς (1767-1842) και αδελφός του πατέρα του ο Δημήτριος Ι. Παλαμάς (1812-;) που μεγάλωσε τον ποιητή και τον αδελφό του όταν έχασαν τους γονείς τους.

² Ο πατέρας της ήταν ο Κωνσταντίνος Πεταλάς (1793-1856) και η μητέρα της η Αλτάνη Γεωργάκη Κότσικα.

³ Στην “Χρονολογία” που παρατίθεται στο: Κωστή Παλαμά, *Αλληλογραφία, Τόμος πρώτος (1875-1915)*. Αθήνα, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, 1975, σσ. ξα΄-πβ΄, σημειώνονται τα έργα *Ερωτοβλήτου Ημερολόγιον* το 1872 και *Παιδίου Στίχοι* 1874-1876. Από τη Χρονολογία προέρχονται τα βιογραφικά στοιχεία του Παλαμά που χρησιμοποιήσαμε στην Εισαγωγή.

σφοδρά. Ο Παλαμάς, αποκρυστάλλωσε ένα σχήμα ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας, που διασφάλιζε τον κεντρικό ρόλο της γενιάς του σ' αυτήν. Κατά κάποιο τρόπο η κριτική μόλις έχει αρχίσει να απεγκλωβίζεται από τα σχήματα της παλαμικής κριτικής, ή τουλάχιστον αυτά που αφομοίωσε ως σχήματά της.

Ωστόσο, η ποιότητα της παλαμικής σκέψης που αποκαλύπτεται στις καίριες διαισθήσεις του και στη διαρκή επανενεργοποίηση και ανατοποθέτηση των σταθερών του αναφορών είναι κατά κάποιο τρόπο οντολογική, όχι περιπτωσιακή : μαρτυρεί τον μεγάλο ποιητή και διανοούμενο. Η στάση και η προσπάθεια του Παλαμά ήταν καταφατική όπως και η προσδοκία της εποχής του. Δεν ήταν μία εποχή εξέγερσης και ανατροπής, παρότι πρόβαλε με επιμονή την κατάφασή της ως “επανάσταση” ενάντια στην “άρνηση” που αποδόθηκε στον ρομαντισμό.

Ο Παλαμάς συνεργάστηκε με τα σημαντικότερα έντυπα της εποχής του, την *Εφημερίδα* του Κορομηλά, τα έντυπα του Βλάση Γαβριηλίδη (*Ραμπαγιάς*, *Μη Χάνεσαι*, *Ακρόπολις*), τα περιοδικά *Εστία*, *Τέχνη*, *Το περιοδικόν μας*, *Νουμάς*, *Παναθήναια* κ.λπ. Η παρουσία του στο πλευρό του Γαβριηλίδη την κρίσιμη δεκαετία του 1880 υπήρξε καθοριστική για τα έντυπα που αποτέλεσαν μαχητικά όργανα της γενιάς τους, ενώ η μορφή του ήταν ιδιαίτερα βαρύνουσα στη δεύτερη και τρίτη περίοδο του περιοδικού *Εστία* (μετά το τέλος της περιόδου του Κασδώνη 1876-1880), ενώ ενίσχυσε με το ήδη κεκτημένο κύρος του την πρωτοπορική *Τέχνη* και τον δημοτικιστικό *Νουμά*.

Υπηρέτησε με συνέπεια τη δημοτική γλώσσα με το έργο και τη στάση του και αποτέλεσε για δεκαετίες το επίκεντρο του ελλαδικού δημοτικισμού, χωρίς να θυσιάζει τη γλώσσα και την τέχνη χάριν μιας τεχνητής κατασκευής, μιας αφαίρεσης όπως το γλωσσικό πρόγραμμα του Ψυχάρη. Το 1888 υπήρξε ο πρώτος που μαζί με τον Ροΐδη υπερασπίστηκε το *Ταξίδι* του Ψυχάρη και έκτοτε στάθηκε στο πλάι του ως τη διακοπή των σχέσεών τους το 1927. Η σύμπλευσή του με το δημοτικιστικό κίνημα υπήρξε απαρέγκλιτη. Συχνά υπέστη τις συνέπειες της στάσης του: Το 1903 η Μαρίκα Κοτοπούλη απήγγειλε το ποίημα *Το Χαίρει της τραγωδίας* πριν από την πρώτη παράσταση της μεταφρασμένης Ορέστειας και την ίδια μέρα ξέσπασαν τα Ορεστειακά με επίθεση του τύπου εναντίον του Παλαμά και οχλαγωγίες φοιτητών. Το 1908 δέχτηκε “επιτίμησιν” από τον υπουργό Παιδείας γιατί διακήρυξε ότι “ο δημοτικισμός είναι η αρετή του”. Το 1911 μετά από αντιδράσεις φοιτητών και βουλευτών εναντίον του κατά τη συζήτηση του γλωσσικού στη Βουλή, παύθηκε για ένα μήνα από τη θέση του.

Το 1915 τιμήθηκε με τον Αργυρό Σταυρό των Ιπποτών του Τάγματος Σωτήρος και με το μετάλλιο Γραμμάτων και Τεχνών και το 1917 με τον Χρυσό Σταυρό του Σωτήρος. Το 1924 η γαλλική κυβέρνηση του απένειμε το παράσημο της “Λεγεώνας της Τιμής”. Το 1926 έγινε μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και διετέλεσε αντιπρόεδρος το 1929 και πρόεδρός της το 1930. Το 1933 του επιδόθηκε το μετάλλιο Γκαίτε από το γερμανό πρέσβη στην Αθήνα, έγινε επίτιμο μέλος της Διεθνούς Ένωσης Συγγραφέων και του απονεμήθηκε το Οικονόμειο Βραβείο. Το 1934 απονεμήθηκε στον Παλαμά και στον Α. Φιλαδελφέα, πρόεδρο και αντιπρόεδρο του ελληνοϊσπανικού συνδέσμου, το παράσημο “De la plaque de l' Orde de la Republique” από την Ισπανική Κυβέρνηση. Το 1935 του απονεμήθηκε το μετάλλιο της Αμβροσιανής Βιβλιοθήκης του Μιλάνου και το 1936 τα διάσημα του Ανωτέρου Ταξιάρχου του Βασιλικού Τάγματος του Φοίνικος και το βραβείο “Γραμμάτων και Τεχνών”. Την ίδια χρονιά γιορτάστηκαν τα πενήντάχρονα της ποιητικής του δημιουργίας με εκδηλώσεις και αφιερώματα σε όλη την Ελλάδα, στην Κύπρο και στο εξωτερικό. Το 1937 του επιδόθηκε ο Χρυσός Σταυρός της λεγεώνας της Τιμής από τη Γαλλία και την ίδια χρονιά ανιδρύθηκε η προτομή του στο Μεσολόγγι.

Πρώτες εκδόσεις έργων του:

Ποίηση: *Μισολόγγι* (16 σελ. 1878), *Τραγούδια της πατρίδος μου* (1886), *Υμνος εις την Αθηνάν* (1889), *Τα Μάτια της Ψυχής μου* (1892), *Ταμβοί και Ανάπαιστοι* (1897), *Τάφος* (1898), *Οι Χαιρετισμοί της Ηλιογέννητης* (1900), *Η Ασάλευτη Ζωή* (1904), *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου* (1907), *Η Φλογέρα του βασιλιά με την Ηρωϊκή τριλογία, πρόλογο και επίλογο* (1910), *Οι Καημοί της Λιμνοθάλασσας και τα σατιρικά γυμνάσματα* (1912), *Η Πολιτεία και η Μοναξιά* (1912), *Βωμοί* (1915), *Τα παράκαιρα* (1919), *Τα δεκατετράστιχα* (1919), *Οι πεντασύλλαβοι-Τα παθη-*

τικά κρυφομιλήματα-Οι Λύκοι-Δυο λουλούδια από τα ξένα (1925), *Η Δόξα στο Μισολόγγι 1826-1926* (1926), *Δειλοί και Σκληροί στίχοι* (1928), *Ο κύκλος των τετράστιχων* (1929), *Περάσματα και χαιρετισμοί* (1931), *Ισπανία-Espana* (1934), *Οι νύχτες του Φήμιου 1931-1932* (1935), *Εκλογή από το ποιητικό έργο του Κωστή Παλαμά 1886-1936* (1937), *Βραδινή Φωτιά* (1944).

Διήγημα: *Θάνατος του παλικαριού* (1901), *Διηγήματα* (1920)

Θέατρο: *Τρισεύγενη* (1903)

Κριτική: *Γράμματα* (1904), *Γράμματα*, τόμ. Β' (1907), *Τα πρώτα κριτικά* (1913), *Αριστοτέλης Βαλαωρίτης 1824-1924. Άρθρα, Γράμματα, Ομιλίες* (1924), *Πεζοί Δρόμοι Α'* (1928), *Πεζοί Δρόμοι Β'* (1928), *Τα Χρόνια μου και τα Χαρτιά μου. Η Ποιητική μου, Α'* (1933), *Πεζοί Δρόμοι Γ'* (1934), *Τα Χρόνια μου και τα Χαρτιά μου*, τόμ. Β' (1940).

Μετάφραση: Βιβλιοθήκη της Διαπλάσεως. *Πρόας ο Νικίου* υπό Andre Laurie (1898), Emile Verhaeren, *Η Ελένη της Σπάρτης* (1916), Ξανατονισμένη μουσική (1930).

Το τμήμα του αρχείου Παλαμά που ανήκει στο Ε.Λ.Ι.Α. αποτελείται από έναν φάκελο και έχει δύο κυρίως προελεύσεις. Το μεγαλύτερο μέρος του (εκτός από τον υποφάκελο 1.2.) αγοράστηκε από το Ε.Λ.Ι.Α. από ανιψιό του Κ. Παλαμά που δεν βρίσκεται πλέον στη ζωή. Το τμήμα αυτό φαίνεται να συνδέεται περισσότερο με τη Ναυσικά Παλαμά: βρίσκουμε μεταφράσεις της, διορθώσεις με το δικό της χέρι ή και εκ των υστέρων σχόλια και επεξηγήσεις των τεκμηρίων. Από το τμήμα αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μικρό τετράδιο του Παλαμά με ένδειξη "Τραγουδάκια", που περιλαμβάνει ποιήματα των ετών 1878-1880. Από τα δεκαοκτώ ποιήματα τα έντεκα δεν ταυτίστηκαν με δημοσιευμένα. Αταύτιστα επίσης παραμένουν δύο ποιήματα από την ενότητα χειρογράφων 1882-1889 και ένα τρίτο που έχει προστεθεί το 1929. Στο ίδιο τμήμα σώζεται ολόκληρο το χειρόγραφο του *Τάφου* (1898) σε μορφή που προοριζόταν για το τυπογραφείο. Υπάρχουν επίσης χειρόγραφα ποιημάτων 1901-1934, ποιήματα σε δακτυλόγραφη και έντυπη μορφή (αποκόμματα, μονόφυλλα), χειρόγραφα μεταφράσεων που περιλαμβάνονται στα *Δυο Τραγούδια από τα ξένα* (1925) και στην *Ξανατονισμένη μουσική* (1930), μεταφράσεις ποιημάτων του Παλαμά στη γαλλική από τον Pierre Baudry και τον Eugene Clement. Περιέχονται επίσης χειρόγραφα κριτικών άρθρων ενώ από τα προσωπικά τεκμήρια αποκαλυπτικό είναι ένα σημειωματάριο του 1879-1881 και ένα ευρετήριο όπου καθημερινές σημειώσεις του 1933-35 καταχωρούνται αλφαβητικά. Η αλληλογραφία περιλαμβάνει επιστολές του Παλαμά προς τη Ναυσικά, που διασώζουν έναν οικείο και περιπαικτικό πατέρα, σχέδια επιστολών προς ποικίλους αποδέκτες, επιστολές προς τον Παλαμά από σημαντικούς αποστολείς όπως ο Βαλαωρίτης, ο Βενιζέλος, ο Γαβριηλίδης, ο Dieterich, ο Δροσίνης, ο Ξενόπουλος, ο Πορφύρας, ενώ ιδιαίτερα ενδιαφέροντες για την ιστορία της κριτικής είναι οι επιστολές του Μαβίλη. Υπάρχουν επίσης επιστολές προς τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας από τις οποίες ξεχωρίζει επιστολή του Μ. Μητσάκη προς τη Μαρία Παλαμά που συνοδεύεται από χειρόγραφό του με τίτλο "Ομιλίες του δρόμου" (12.11.1892), και του Α.Σικελιανού προς τη Ναυσικά Παλαμά.

Πολύτιμο είναι το περιεχόμενο του υποφακέλου 1.2. που έχει διαφορετική προέλευση, αλλά τοποθετήθηκε ταξινομικά μετά τον υποφάκελο 1.1. που επίσης περιλαμβάνει ποίηση. Ο υποφάκελος αποτελείται από τα ποιήματα που απηύθυνε ο Παλαμάς στη Στέλλα Διαλέτη από το 1928 ως το 1935. Τα χειρόγραφα αγόρασε το 1965 ο ιστορικός και συνδημιουργός του Ε.Λ.Ι.Α. Δημήτρης Πόρτολος από τον παλαιοπώλη Μάνο Ζαχαράκη αντί 15.000 δρχ. Ο Μάνος Ζαχαράκης τα είχε αποκτήσει από την οικογένεια Διαλέτη ως αντίτιμο επίπλων και οικοσκευής.

Η αλληλογραφία του Παλαμά με τη Στέλλα Διαλέτη έχει εκδοθεί από το Ίδρυμα Κωστή Παλαμά με τη φιλολογική επιμέλεια του Φώτη Δημητρακόπουλου. Στην εισαγωγή της έκδοσης⁴ μας παρέχονται πληροφορίες για τη Στέλλα και την οικογένειά της. Από την πλευρά του πατέρα της, η οικογένεια αριθμεί σημαντικούς στρατιωτικούς ως τον προπάπου της Στέλλας, Βασίλειο Διαλέτη, που ήταν οπλαρχηγός του 1821. Ο πατέρας της, Δημοσθένης Διαλέτης,

⁴ Κωστή Παλαμά, *Αλληλογραφία. Τόμος πέμπτος. Γράμματα στη Στέλλα Διαλέτη*. Φιλολογική επιμέλεια Φώτης Δημητρακόπουλος. Αθήνα, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, 1991, σσ. 9-44.

πολέμησε στους Βαλκανικούς, στον Α΄ Παγκόσμιο, στη μικρασιατική εκστρατεία ως συνταγματάρχης και αποστρατεύθηκε το 1929 ως αντιστράτηγος. Η μητέρα της λεγόταν Αναστασία. Η Στέλλα γεννήθηκε το 1904 ή το 1907 και πέθανε στις 18 Ιανουαρίου 1935 πιθανότατα από φυματίωση. Είχε δύο αδέρφια τον Κωνσταντίνο και τον Ιωάννη. Η οικογένεια κατοικούσε στον ίδιο δρόμο με τον Παλαμά, στην οδό Ασκληπιού, στον αρ. 109. Η μόρφωση της Στέλλας περιλάμβανε πιάνο, γερμανική και γαλλική γλώσσα. Τη γαλλική χρησιμοποιούσε στις επιστολές της προς τον Παλαμά που όμως δεν σώζονται εκτός από επτά κάρτες και ένα τετράδιο με σχέδια επιστολών, κατατεθειμένα πλέον στο Ίδρυμα Κωστή Παλαμά. Σύμφωνα με νεκρολογία της εφ. *Νέος Κόσμος* (20.1.1935) που παρατίθεται στην εισαγωγή της αλληλογραφίας, η Στέλλα δίδασκε “στην επαγγελματική σχολή του Λυκείου”.

Η τύχη των επιστολών του Παλαμά προς τη Στέλλα ως την έκδοσή τους, περιγράφεται από τον επιμελητή της. Ο Κωνσταντίνος Διαλέτης, αδελφός της Στέλλας, παρέδωσε, μετά το θάνατο του Παλαμά, τις επιστολές του στον μελετητή του ποιητή και καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου, Δημήτριο Βεζανή τον οποίο εκτιμούσε ιδιαίτερα η Στέλλα. Ο Κ. Διαλέτης, συμμερίστηκε την εκπεφρασμένη επιθυμία της Στέλλας να δημοσιευτούν τα γράμματα θεωρώντας ότι “έχουν μεγάλη λογοτεχνική αξία, γιατί εκτός του ότι πλουτίζουν το έργο του μεγάλου μας ποιητού και αποτελούν ‘κτήμα πανελλήνιο’, εξηγούν και φωτίζουν την τελευταία την ανεξήγητη άνησής του”⁵. Οι κληρονόμοι, όμως, του Παλαμά δεν επέτρεψαν την έκδοση. Ο Δημήτριος Βεζανής πέθανε το 1968 και δέκα χρόνια αργότερα η αδελφή του Ελένη-Κοτσαρίδα Βεζανή παρέδωσε τα δακτυλόγραφα της μεταγραφής των γραμμάτων και τον πρόλογό του στο Ίδρυμα Κωστή Παλαμά. Όπως αναφέρει ο Φ. Δημητρακόπουλος “παρέμενε όμως άγνωστη η τύχη των αυτογράφων, που όπως διαβεβαιώνει ο κ. Συναδινός είχαν παραδοθεί για ένα διάστημα στα χέρια ενός παλαιοπώλη της οδού Κανάρη.”⁶ Ωστόσο, ύστερα από ένα δημοσίευμα του 1983 που αναφερόταν στη Στέλλα Διαλέτη και την τύχη των αυτογράφων εμφανίστηκε ο Κωνσταντίνος Διαλέτης και παρέδωσε στο ΙΚΠ τα αυτόγραφα μαζί με μέρος του αρχείου Διαλέτη και τα βιβλία της Στέλλας. Ο Κωνσταντίνος Διαλέτης πέθανε το 1986 και σύμφωνα με τη διαθήκη του η δωρεά προς το ΙΚΠ συμπληρώθηκε με κάποια ακόμα αντικείμενα και τεκμήρια.

Στην έκδοση περιλαμβάνονται δύο επιστολές του 1929, πενήντα τρεις του 1930, τριάντα μία του 1931, είκοσι οκτώ του 1932 και πέντε του 1933. Όπως αναφέρει ο Φ. Δημητρακόπουλος εκτός από τις επιστολές αυτές “σε ξεχωριστή ενότητα, βρίσκονται και αρκετά αυτόγραφα ποιήματα, από τις *Νύχτες του Φήμιου*, γραμμένα για τη Στέλλα, και ευάριθμα γράμματα προς το Ντίνο Διαλέτη, αδελφό, και τον Δημοσθένη Διαλέτη, πατέρα της Στέλλας.”⁷ Όπως προκύπτει από την υποσημείωση που παραθέτει, τα ποιήματα είναι είκοσι, χρονολογημένα μεταξύ 1931 και 1932 και δημοσιευμένα όλα στη συλλογή. Αντιγραμμένα από χαμένα αυτόγραφα του Παλαμά με το χέρι του αδελφού της Κωνσταντίνου βρίσκονται επίσης μία μετάφραση του ποιήματος του Sully Prudhomme “Un rendez-vous” που δημοσιεύεται στην εισαγωγή του τόμου και το τετράστιχο αρ. 264 από τις *Νύχτες του Φήμιου* με τίτλο “Στην ιερή μνήμη της Στέλλας Διαλέτη”⁸.

Είναι πράγματι περίεργο με την ευαισθησία που προκύπτει ότι έδειχνε ο Κωνσταντίνος Διαλέτης σε ό,τι αφορούσε τη Στέλλα και τη σχέση της με τον Παλαμά, το πώς χωρίστηκαν τα γράμματα από τα ποιήματα και πώς πωλήθηκαν τα τελευταία στον Ζαχαράκη για την αγορά οικοσκευής. Ο Δ.Συναδινός στο δημοσίευμα στην εφ. *Τα Νέα* με τίτλο “Δυο άγνωστες Μούσες του Παλαμά” (5.3.1983) υποστηρίζει ότι από τον παλαιοπώλη πέρασε το σύνολο του υλικού “απ’ όπου μεγάλο μέρος τους αγόρασε κάποιος άγνωστος μέχρι τώρα εφοπλιστής του Λονδίνου, ενώ μερικά πρόλαβε να τα διασώσει ο γνωστός συλλέκτης κ. Μάνος Χαριτάτος, ...”. Η υπόθεση αυτή δεν επιβεβαιώνεται από τη συνέχεια της ιστορίας, την κατάθεση δηλαδή των αυτογράφων στο Ίδρυμα από τον Διαλέτη, ενώ τα ποιήματα που κατέχει το Ε.Λ.Ι.Α. μοιάζουν να αποτελούν μία μάλλον αδιάσπαστη ενότητα, παρά διασωθέντα από ένα μεγαλύτερο σύνολο. Ίσως θεωρήθηκε από την οικογένεια ότι οι επιστολές προς τη Στέλλα έχουν κυρίως

⁵ Ο.π., σσ. 22-23.

⁶ Ο.π., σ. 24.

⁷ Ο.π., σ. 43.

⁸ Ο.π., σ. 15 και 43.

συναισθηματική αξία, ενώ τα ποιήματα στα οποία εκείνη δεν αναφέρεται ονομαστικά, και μάλιστα ποιήματα ολοκληρωμένα ενυπόγραφα και κατά ένα μέρος δημοσιεύτα θα μπορούσαν να έχουν και οικονομική αξία. Έτσι αποχωρίστηκαν τα τελευταία, ενώ αντίθετα ασχολήθηκαν με την προβολή των πρώτων που δίνουν στη Στέλλα τη θέση της στα παλαμικά γράμματα. Θα μπορούσαμε ίσως να υποθέσουμε ότι τα ποιήματα δεν περιήλθαν στον Κωνσταντίνο Διαλέτη, όπως συνέβη με τις επιστολές, γιατί όπως διαβάζουμε στην εισαγωγή της έκδοσης είχε αντιγράψει με το χέρι του το ποίημα “Βεβαίως, μ’ απασχολείτε” από την εφ. *Καθημερινή* της 25.12.33, και επίσης είχε κρατήσει απόκομμα από δημοσίευση σε εφημερίδα του ποιήματος “Μνημόσυνο”, ενώ, τα παλαμικά αυτόγραφα και των δύο περιλαμβάνονται στην ενότητα του υποφακέλου 1.2. του Ε.Λ.Ι.Α. και πιθανώς δεν το είχε υπόψη του.

Με αφορμή αυτούς τους προβληματισμούς απευθυνθήκαμε στον Μάνο Ζαχαράκη, στον οποίο είχαν πωληθεί από την οικογένεια Διαλέτη τα παλαμικά αυτόγραφα. Εκείνος μας βεβαίωσε με ασφάλεια ότι τα αυτόγραφα των ποιημάτων του Παλαμά πωλήθηκαν από τον αδελφό της Στέλλας Ιωάννη Διαλέτη για την αγορά επίπλων και άλλων αντικειμένων και ότι η ενέργεια αυτή ήταν σε γνώση και του Κωνσταντίνου Διαλέτη. Ο Μάνος Ζαχαράκης θυμόταν ακριβώς τον αριθμό των αυτογράφων παρά το χρόνο που έχει μεσολαβήσει, και κατηγορηματικά μας διαβεβαίωσε ότι δεν του πωλήθηκαν ή προτάθηκαν ποτέ οι επιστολές, όπως νόμιζε ο Συναδινός. Από τη συζήτηση αυτή σημειώνουμε επίσης ότι η αρίθμηση με μπλε-βιολετί ξυλομπογιά που υπάρχει στα αυτόγραφα δεν έγινε από τον ίδιο αλλά προϋπήρχε.

Πρέπει να υπογραμμίσουμε κάτι που ίσως ερμηνεύει τη διαφορετική τύχη των δύο ενοτήτων: των επιστολών και των ποιημάτων. Όπως προκύπτει καθαρά από την αλληλογραφία, τα αυτόγραφα των ποιημάτων εξαρχής δεν αποτελούσαν μέρος της, με την έννοια ότι δεν εσωκλείονταν ή συνόδευαν τις επιστολές ούτε συνδέονται με το περιεχόμενό τους περισσότερο από ό,τι τα τυπωμένα ποιήματα του Παλαμά. Τα αυτόγραφα των ποιημάτων δεν φέρουν καμμία επεξηγηματική ένδειξη ή αφιέρωση, τίποτε που να προσδιορίζει γραπτά το πλαίσιο της προσφοράς. Είναι όμως σχεδόν όλα καθαρογραμμένα και υπογεγραμμένα, που σημαίνει ότι προορίζονταν να επιδοθούν. Επομένως πρέπει ο Παλαμάς να τα πρόσφερε στη Στέλλα κατά τις συναντήσεις τους, ώστε να εκδιπλώνεται μπροστά της η συνέχεια του έργου που τόσο θαύμαζε, μία συνέχεια που μάλιστα οφειλόταν πλέον στη δική της παρουσία: Της γράφει (στις 26.8.32) τονίζοντας διακριτικά την οφειλή του: “*Με συγκινείς και με γοητεύεις κάθε φορά που αναφέρεις ή σημειώνεις με τον τρόπο που ξέρεις ποιήματά μου παλαιά βέβαια που πάντα νέα θα είναι για όσους μου κάνουν την τιμή να να με λογαριάζουν και για όσους, καθώς εσύ με τοποθετούν όπου εσύ, μόνη μου και μοναδική μου φίλη. Μα θα ήθελα να μη λησμονής πως υπάρχουν και κάποιοι μου σίχοι που είναι πιο κοντά σ’ εμένα τώρα και που ονομάζονται: Η αλήθεια, Η φωνή, Η στιγμή, Το νησί, Το βήμα, Το Δώρο και τ’ αντίδωρο, Το σιωπηλό τραγούδι, Η μουσική, Τα χέρια, Τα φτερά, ο Πυρετός, η Εύα, ο Ωριγένης, οι Ορίζοντες, Τα ρόδα, τα Novissima verba, Το βιβλίο και το Ροδοπέταλο, ο ρωμαντικός ύμνος, και από τ’ ατύπωτα, δύο που θυμούμαι οι μεθυσμένες ρίμες και τα χέρια.*”⁹ Στην επόμενη επιστολή του (28.8.32) συμπληρώνει τον “κατάλογο” των ποιημάτων επαναλαμβάνοντας το *Ρωμαντικό Ύμνο* και προσθέτοντας τις *Νύχτες του Φήμιου*¹⁰.

Ο Βεζανής στον πρόλογό του που περιλήφθηκε στην έκδοση αποδίδει με διακριτικό και ουσιαστικό τρόπο την παρουσία της Στέλλας στη ζωή και την ποίηση του Παλαμά: “*Πολλές φορές είχα διερωτηθεί πού εύρισκε τη δύναμη αυτός ο γερασμένος, ο απογοητευμένος, ο πικραμένος να ορθωθεί, να στηθεί, να παλαίψει. Η αλήθεια μου αποκαλύφθηκε όταν διάβασα τα γράμματα αυτά. Το μυστικό του που δεν άφινε από τίποτε να προδοθεί, το κλειδί της τελευταίας του, της πανέμορφης δημιουργίας, ήταν ο έρωτάς του προς τη Στέλλα Διαλέτη. Τη Στέλλα την ε γνώρισα στον Παλαμά. Μια ύπαρξη όλη ψυχικότητα και ρωμαντισμό. Μάλλον αδύνατη, μελαγχροινή, με μεγάλα απαστράπτοντα μάτια γεμάτα μελαγχολία και λυρισμό, που ήταν πάντα σχεδόν κομμένα και υπογραμμίζονταν από μια μαύρη σκιά. Χαρακτηριστικό της ήταν ένα παράξενο γέλιο που ξεσπούσε κάποτε σαν απάντηση σε εξωτερικά ή εσωτερικά ερωτήματα και την έκαμε να σειέται ολόκληρη. Ωραία, υπό την έννοια της κλασσικής ομορφιάς, η Στέλλα δεν ήταν. Ακτινοβολούσε όμως από μια ιδιαίτερη ψυχική ωραιότητα και από μια απροσδιόριστη χάρη.[...]*”

⁹ Ο.π., σ. 225.

¹⁰ Ο.π., σ. 227.

Εκείνο όμως που την διέκρινε είναι ότι θαύμαζε απεριόριστα και συνεκινείτο από το έργο του Παλαμά μέχρι δακρύων...Οσάκις ερχότανε τις Τετάρτες, του Παλαμά πάντα του έφερνε ένα βιβλίο, ένα λουλούδι, κάποιο υλικό τέλος πάντων σύμβολο της αγάπης και του θαυμασμού της.¹¹

Τα αυτόγραφα των ποιημάτων που πρόσφερε ο Παλαμάς στη Στέλλα, σώθηκαν χάρη στην ευαισθησία ενός εικοσάχρονου τότε παιδιού, του Δημήτρη Πόρτολου, που προτίμησε να εναποθέσει σ' αυτά ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσό που του είχε προσφερθεί ως δώρο. Διασώζουν την ποιητική μετουσίωση της σχέσης δύο πλασμάτων που εκτός από την εκλεκτική συγγένεια τους συνέδεε ο ίσκιος του θανάτου. Και οι δύο προοπτικές η Τέχνη και ο Θάνατος διακαιώνουν, πιστεύω, το αυτοτροφοδοτούμενο πάθος που αποκάλυψαν οι ήδη δημοσιευμένες επιστολές. Για τον Παλαμά βαραίνει το πρώτο, η τέχνη, ενώ για τη Στέλλα το δεύτερο, ο θάνατος. Αν αληθεύει η άποψη πολλών κριτικών του ότι οι συλλογές της περιόδου αποτελούν μία ποιητική αναγέννηση του Παλαμά που οφείλεται στον έρωτα της Στέλλας, άλλο τόσο στον έρωτα του Παλαμά οφείλεται η μνήμη της Στέλλας, η παράταση της σύντομης παρουσίας της στη ζωή.

Τα ποιήματα της ενότητας αυτής (υποφάκελος 1.2.), περιλαμβάνονται στις συλλογές *Ο κύκλος των τετράστιχων* (1929), *Περάσματα και χαιρετισμοί* (1931), *Οι νύχτες του Φήμιου* (1935), *Βραδινή Φωτιά* (1944), *Πρόσωπα και μονόλογοι* (Άπαντα, τόμος 11, 1967), ως εξής:

Ο κύκλος των τετράστιχων. Έντεκα (11) τετράστιχα, οι αρ. 37, 48, 49, 56, 63, 69, 88, 98, 106, 110, 126.

Περάσματα και χαιρετισμοί. Δεκαπέντε (15) ποιήματα: Η φωνή, Τα ξένα, Το βήμα, Το δώρο και τ' αντίδωρο, Σιωπηλό τραγούδι, Η ψυχή, Τα φτερά, Πυρετός, Εύα, Ωριγένης, Οι Ορίζοντες, Τα ρόδα, Novissima verba, Το βιβλίο και το ροδοπέταλο, Ρωμαντικός ύμνος. Πολλά από αυτά παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές από τη μορφή που περιλαμβάνεται στην έκδοση. Η Εύα μας δίνει μία εντελώς διαφορετική εκδοχή.

Οι νύχτες του Φήμιου¹². Δεκατέσσερα (14) τετράστιχα: οι αρ. 2, 3, 4, 5, 6, 11, 12, 13, 15, 17, 107, 116, 193, 241.

Βραδινή Φωτιά. Πέντε (5) ποιήματα: Το κυπαρίσσι, Βεβαίως, μ' απασχολείτε!, Μεθύστρες ρίμες, Και πάλι τα χέρια μου, Υμέναιος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άλλη εκδοχή του ποιήματος Μεθύστρες ρίμες, με τίτλο Μεθυσμένες ρίμες.

Πρόσωπα και μονόλογοι. Τρία (3) ποιήματα: Μνημόσυνο, Ένας στίχος από τον Κορνήλιο, Το φούντωμα.

Στην ίδια ενότητα περιλαμβάνονται τριάντα οκτώ (38) ποιήματα και τετράστιχα, που τουλάχιστον εμείς δεν ταυτίσαμε με τα περιλαμβανόμενα στα Άπαντα και στις βιβλιογραφίες Κατσίμπαλη και Κασίνη¹³. Οι μεταφράσεις που ανήκουν σε αυτή την ενότητα δεν αποσπάστηκαν και ταξινομήθηκαν στον ίδιο υποφάκελο. Από τις εννέα μεταφράσεις, οι δύο περιλαμβάνονται στην *Ξανατονισμένη μουσική*, και οι επτά δεν έχουν ταυτιστεί με κάποια δημοσίευση. Επιστολές του Παλαμά υπάρχουν επίσης στα αρχεία Κ. Χατζόπουλου, αλληλογραφίας Δημοτικιστών, οικογένειας Δεληγεώργη, Πέτρου Χάρη. Το μεγαλύτερο μέρος του αρχείου του φυλάσσεται στο Ίδρυμα Κωστή Παλαμά.

¹¹ Ο.π., σσ. 27-28.

¹² Τα αυτόγραφα από τις *Νύχτες του Φήμιου* που βρέθηκαν μαζί με τις επιστολές προς τη Στέλλα και εναπόκεινται στο ΙΚΠ είναι τα αρ. 7, 9, 10, 209 (χρονολογημένα) και 29, 41, 46, 50, 64, 84, 117, 118, 123, 124, 137-139, 146-148, ό.π., σ. 43, υποσημ. 17.

¹³ Χρησιμοποιήθηκαν: Κωστή Παλαμά, *Άπαντα. Τομ. 17^{ος}. Ευρετήρια*. Σύνταξη Γιώργος Κεχαγιόγλου, Γ.Π.Σαββίδης. Αθήνα, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, 1984. - Γ.Κ.Κατσίμπαλη, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά. Εκδόσεις και δημοσιεύματα*. Αθήνα, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία Α.Ε., 1943. - Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά (1943-53)*. Αθήνα, Τυπογραφείο Σεργιάδη, 1953. - Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά (1954-58)*. Αθήνα, Ιούνιος, 1959. - Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά (1959-63)*. Αθήνα, Ιούνιος 1964. - Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά (1964-69)*. Αθήνα, 1970. - Γ.Κ.Κασίνη, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά*, Αθήνα, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά αρ. 1, 1973 - Του ίδιου, «Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά 1932-1942. Πρώτη καταγραφή», *Νέα Εστία*, αφιέρωμα στον Παλαμά, Χριστούγεννα 1993, τομ. 134, σσ. 273-345.

Διάγραμμα ταξινόμησης αρχείου

1.1. ΠΟΙΗΣΗ Ι

- “Τραγουδάκια”, 1878-1880
- Χειρόγραφα ποιημάτων, 1880-1889
- Ο Τάφος*, 1898
- Χειρόγραφα ποιημάτων, 1901-1934
- Ποιήματα σε δακτυλόγραφη και έντυπη μορφή, 1879-1934

1.2. ΠΟΙΗΣΗ ΙΙ - ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΤΕΛΛΑ ΔΙΑΛΕΤΗ

- Ο κύκλος των τετράστιχων [1929]
- Περάσματα και χαιρετισμοί* [1931], Χειρόγραφα 1928-1930
- Οι νύχτες του Φήμιου* [1935], Χειρόγραφα 1931
- Βραδινή Φωτιά* [1944], Χειρόγραφα 1929-1935
- Πρόσωπα και μονόλογοι*, Χειρόγραφα 1930-1935
- Χειρόγραφα από τις συλλογές *Ο κύκλος των τετράστιχων*, *Νύχτες του Φήμιου*, *Βραδινή Φωτιά*, *Πρόσωπα και Μονόλογοι*.
- Αταύτιστα ποιήματα χρονολογημένα, 1926-1932
- Αταύτιστα ποιήματα αχρονολόγητα
- Μεταφράσεις
- Δημοσιεύματα που αναφέρονται στα τεκμήρια του υποφακέλου

1.3. ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

1.4. ΠΕΖΑ: ΚΡΙΤΙΚΑ ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1.5. Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

1.6. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ

1.7. ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Ι - Επιστολές και σχέδια επιστολών Κωστή Παλαμά

1.8. ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΙΙ - Επιστολές προς οικογένεια Παλαμά

Αρχείο Κωστή Παλαμά

1.1. Ποίηση

-Τραγουδάκια I-XVIII. Μικρό τετράδιο με σειρά νεανικών ποιημάτων που φέρουν λατινική αρίθμηση, 1878-1880. *[Οι πρώτοι στίχοι αναγράφονται σε εισαγωγικά, ενώ οι τίτλοι των ποιημάτων, όταν υπάρχουν, χωρίς εισαγωγικά.]*

i. “Μας εδέχθη και τους δύο κολυμβήθρα πόνου μία,” Νοέμβριος 1878

ii. “Εις τ’ ανθοστόλιστο μπαλκονάκι σου,” Οκτώβριος 1878
[Δημοσιεύθηκε στην εφ. Ραμπαγιάς, 6 Μαΐου 1879, σ.6, με υπογρ. Κώστας]

iii. “Κάτου ’ς τον άμμο του γαλού μια μέρα μακρυνά της,” Οκτώβριος 1878. *[Περιλαμβάνεται στα Τραγούδια της πατρίδος μου.]*

iv. Στίχοι για τραγουδάκια *[Τίτλος με μολύβι]*. “Να γενόσουν λίμνη, λίμνη γαλανή,” Οκτώβριος 1878.
[Δημοσιεύθηκε στην εφ. Ραμπαγιάς, 31 Μαΐου 1879, σ.3, με τίτλο “Να γενόσουν” και υπογραφή Κώστας.]

v. “Το γαλανό σου φόρεμα, χρυσή γαλανομάτα,” Οκτώβριος 1878.
[Ίσως πρόκειται για το “Η γαλανή σου φορεσιά”, Ραμπαγιάς, 16 Σεπτεμβρίου 1879, σ.4, με υπογρ. Κώστας. Δεν ελέγχθηκε, γιατί το φύλλο δεν βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του Ε.Λ.Ι.Α.]

vi. “Όπου τώρα θλιβερά,” Νοέμβριος 1878.
[Διαγράφει το ποίημα με μία κατακόρυφη γραμμή από μελάνι.]

vii. Προσευχαί *[τίτλος]*. “Πλάστη μου Χριστέ, που πέθανες για μένα,” Οκτώβριος 1878

viii. Τα πρωτοβρόχια *[τίτλος]*. “Αχ! Τι βραδειαίς, όταν κι’ οι δυο, δύο ψυχáis με μια καρδιά,” Οκτώβριος 1878.

ix. “Αν μου πη κανείς/ πώς με λησμονείς,” Νοέμβριος 1878.

x. “Ηθελα να γενόμουνα του κάμπου αηδονάκι,” Οκτώβριος 1878

xi. “Όνειρον είδον. Έτρεχεν ευθύμως εισχωρούσα,” Νοέμβριος 1878.
[Στη θέση του τίτλου σημείωση με άλλο μελάνι: “Να αντιγραφή εις δημόδες ιδίωμα”.]

xii. “Όταν δροσάτα ’ς τα πανέρια,” Νοέμβριος 1878. *[Ίσως συνδέεται με το ποίημα Τα ρόδα ’ς τα πανέρια που δημοσιεύεται στην εφ. Ραμπαγιάς, 8 Απριλίου 1878, σ.5, με υπογραφή Κώστας. Δεν ελέγχθηκε, γιατί το φύλλο δεν βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του Ε.Λ.Ι.Α.]*

xiii. “Όταν βλέπω την μορφήν μου εις το γαλανόν σου όμμα,” Ιανουάριος 1879.

xiv. “Αν μου ’πης πως το τρελό της κιθάρας μου τραγούδι”. Νοέμβριος 1878. [*Μάλλον διαγράφει το ποίημα με μία καμπύλη από μολύβι.*]

xv. Πρώτη του έτους [*τίτλος*]. “Ειν’ όλα νέα σήμεραν:”, 1 Ιανουαρίου 1879. [*Δημοσιεύθηκε στο περ. Μη Χάνεσαι (1.1.1882), με τίτλο “1 Ιανουαρίου 187..” και υπογραφή Κώστας, στη σειρά “Πρωτοχρονιάς χαρίσματα αρ. 7”. Και στη συλλογή Τα παθητικά κρυφομιλήματα (1925), ενσωματωμένο σε άλλο ποίημα με τίτλο “Ειν’ όλα νέα σήμεραν”.]*

xvi. “Σ τη μικρή της την κούνια σκυμμένη”, Νοέμβριος 1878.

xvii. “Μ’ είπε ποτέ τυφλή τις σωφροσύνη:”, Δεκέμβριος 1878. [*Έχει διαγραφεί με πλάγια γραμμή από μελάνι.*]

xviii. Ο Μαύρος μου [*τίτλος*]: “Θα λύση η άνοιξη τα χιόνια,” [*Δημοσιεύθηκε στο Μη Χάνεσαι, 17 Ιουλίου 1880, σελ. 7 και στα Τραγούδια της πατρίδος μου (1886).*]

-Χειρόγραφα ποιημάτων 1882-1889.

Εκείνος, 19 Μαρτίου 1882, υπογρ. Κωστής Παλαμάς.
[*Δημοσιεύθηκε στο περ. Εστία (18.7.1882) και στη συλλογή Τραγούδια της Πατρίδος μου.*]

Το άνθος της ροδιάς, 15 Μαΐου 1882, υπογρ. Κωστής Παλαμάς.
[*Δημοσιεύθηκε στο Μη Χάνεσαι, 26 Μαΐου 1882 και στο Τα Χρόνια μου και τα χαρτιά μου (1940).*]
Στο ίδιο φύλλο έχει προστεθεί με μολύβι ποίημα με πρώτο στίχο “Κι έτσι καλεί και σβύνει, άσβυστη μοίρα,” και ημερομηνία 1929 [*Αταύτιστο*].

Πρωτομαγιά, 20 Μαΐου 1882 [*διαγράφει τον τίτλο Μάιος*].
[*Δημοσιεύθηκε στο περ. Εστία, 30.5.1882, και περιλαμβάνεται στα Τραγούδια της πατρίδος μου.*]

Εις τον Άγγελον της Αναστάσεως, Απρίλιος 1886.
[*Δημοσιεύθηκε στο Ημερολόγιον του Σκόκου 1889, σσ. 270-271.*]

“Ερωτικά τραγούδια μου, που έγραφα για κείνη” [*Αταύτιστο*].
Στο ίδιο δίφυλλο αυτοβιογραφικές σημειώσεις κάτω απο τον τίτλο “Τραγούδια της πατρίδος μου”.

Ποίο μ’ ανοίγει την καρδιά, λουλούδι μου δροσάτο” [*Αταύτιστο*].

-Ο Τάφος, 1898

Χειρόγραφο όλου του ποιήματος, με οδηγίες για το τυπογραφείο. Εξώφυλλο με ένδειξη: Κωστής Παλαμάς, *Τάφος*, Εν Αθήναις 1898. 71 φύλλα, φωτογραφία του Άλκη και σημείωμα από άλλο χέρι [*πιθανότατα της Ναυσικάς*] σχετικά με την ημερομηνία θανάτου του.

-Χειρόγραφα ποιημάτων, 1901-1934

“λάμπει το σπίτι σήμερα”, Αθήνα, 28 Φλεβάρη 1901.

[Δημοσιεύθηκε στη Νέα Εστία, 1.3.1947 με ημερομηνία 1900 και ένδειξη: “γραμμένο στα γενέθλια του γιου του”.]

η αγάπη και ο ποιητής, “Τα δεκαοχτώ τα χρόνια του, της ροδανγής δροσιάς”, 24 Σεπτ. 1908.

[Δημοσιεύθηκε στη Νέα Εστία, Χριστούγεννα 1943, σσ. 3-4.]

“Κ’ οι από σπαθιού καταχτητές και οι δάφνες”, Φεβρουάριος 1926.

[Πρόκειται για τις τρεις τελευταίες στροφές από το ποίημα Η Δόξα στο Μισολόγγι (1826-1926) που περιλαμβάνεται στη συλλογή Δειλοί και σκληροί στίχοι.]

Θεσσαλονίκη. Αθήνα, 29.12.1927. Περιλαμβάνεται στη συλλογή *Περάσματα και Χαιρετισμοί*.

Υμέναιος, 1929. Στο verso συνέχεια του ποιήματος και σημείωμα από άλλο χέρι [1943]. [Δημοσιεύθηκε στο περ. Αθήναι, Μάρτιος 1935 και με μικρές αλλαγές και τίτλο στη Μιράντα Νάκου, στο περ. Νεοελληνικά Γράμματα 17.9.1938. Περιλαμβάνεται στη συλλογή Βραδινή Φωτιά. Βλ. και υποφάκελο 1.2.]

“Στους γερμανούς που επέσανε στον ιερό μας αγώνα”, 25 Ιουλίου 1934 (δύο γραφές).

[Δημοσιεύθηκε στην εφ. Αθηναϊκά Νέα, 10.11.1934 και στη συλλογή Πρόσωπα και Μονόλογοι.]

“Όσο βογγάει πολύπαθη η γη καρτερική” [απόσπασμα συνδεδεμένο με μικρό χάρτη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.]

“Έτσι την έβλεπα, κι όταν και πάλι...” [ατελές]

-Ποιήματα σε δακτυλόγραφη και έντυπη μορφή, 1879-1934

Ποιήματα από τα *Τραγούδια της πατρίδος μου*: Χριστούγεννα, Η Ελλή, Το χωριό, Κερασιά, Ο Απρίλης κ’ η αυγή, Νίκω Καμπά αναχωρών [sic] εξ Αθηνών (Απρίλιος 1879). Δφα.

Μπαΐρον (1824-1924), 1.2.1924. Δφο με χφες διορθώσεις. Περιλήφθηκε στη συλλογή *Δειλοί και σκληροί στίχοι*.

Επί τη μετακομίδη της καρδιάς Επαμεινώνδα Δεληγιώργη εις Μεσολόγγιον. Εν Μεσολογγίω, την 24ην Ιουνίου 1879. Υπό Κ. Παλαμά. *Εφημερίς*, 5 Ιουλίου 1879, σ. 4 [ολόκληρο το φύλλο].

Μετά θάνατον. Απόκομμα εφ. *Εφημερίς*, 8 Φεβρουαρίου 1893. Περιλήφθηκε στη συλλογή *Η Πολιτεία και η Μοναξιά* με τίτλο “Ύμνος της Γης”.

Η Δόξα στο Μισολόγγι (1826-1926), έντυπο δίφυλλο. Περιλήφθηκε στη συλλογή *Δειλοί και σκληροί στίχοι*.

Ισπανία [και] Espana, μονόφυλλο με το ομότιτλο τετράστιχο στην ελληνική και στην ισπανική, [1934].

[Δημοσιεύθηκε αρχικά στην εφ. Εστία, 13.4.1934, κυκλοφόρησε σε μονόφυλλο και περιλήφθηκε στη συλλογή Πρόσωπα και μονόλογοι.]

Αφιερωμένο στην Κυρία Π. Σ. Δέλτα, “Μεγάλος είσαι./ Κι αν περιμένεις,” 6.9.20. Φωτοαντίγραφο χφου από το αρχείο Π. Ζάννα.

-Χειρόγραφος κατάλογος συλλογών του Παλαμά όπου περιλαμβάνονται αναφορές στο Διγενή Ακρίτα. Αναγράφονται οι τίτλοι των συλλογών, των συγκεκριμένων ποιημάτων ή/και τα χωρία όπου οι αναφορές.

1.2. Ποιήματα προς τη Στέλλα Διαλέτη

Τα ποιήματα που περιλαμβάνονται στον υποφάκελο ταξινομήθηκαν σύμφωνα με τις συλλογές στις οποίες εντάχθηκαν από τον ποιητή. Υπάρχει επίσης μία ενότητα με φύλλα στα οποία περνούν ποιήματα από διαφορετικές συλλογές και δύο ενότητες χρονολογημένων και αχρονολόγητων ποιημάτων που δεν έχουν ταυτιστεί με δημοσιευμένα. Η αρίθμηση με μπλε-βιολετί ξυλομπογιά στο επάνω δεξί μέρος της σελίδας των αυτογράφων δεν δηλώνει κάποια χρονική ή λογική τάξη και προέρχεται από τους πρώτους κατόχους τους (βλ. Εισαγωγή σ. 6). Όπου υπάρχει μνεία των ποιημάτων στην εκδεδομένη αλληλογραφία Παλαμά-Διαλέτη δηλώνεται με τον αύξοντα αριθμό της επιστολής στην έκδοση.

Όπου δεν δηλώνεται υπογραφή, το ποίημα είναι ανυπόγραφο. Όπου δεν δηλώνεται αριθμός φύλλων εννοείται ένα.

1. Ο Κύκλος των τετράστιχων (1929)

Ένα φύλλο με τίτλο Από τον “Κύκλο των τετράστιχων” και μονογραφή Κ.Π. Περιλαμβάνει τέσσερα τετράστιχα που στην έκδοση της συλλογής φέρουν τους αριθμούς 48, 49, 63 και 56.

[Μεταξύ της έκδοσης και του χειρογράφου οι περισσότερες διαφορές είναι μικρές, κυρίως στη στίξη.

Σοβαρότερες είναι αυτές του 2ου στίχου στους αρ. 49 και 63.]

2. Περάσματα και χαιρετισμοί (1931)

Η φωνή

[Ασήμαντες διαφορές από την έκδοση σε στίξη και ορθογραφία. Μνεία του ποιήματος στην επιστολή αρ. 739, Οκτώβριος 1930.]

Τα ξένα, 9.3.1930. Υπογραφή Κ.Παλ.

[Ασήμαντες διαφορές από την έκδοση σε στίξη και ορθογραφία.]

Το βήμα. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Μετάθεση λέξεων στο στίχο 1, στο στίχο 19: “της μουσικής” (χφ) αντί “της μουσικής” (εκδ.).]

“Ούτε και η σμύρνα, ουδέ και το λιβάνι,” 2.11.1929. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Στην έκδοση με τίτλο Το δώρο και το αντίδωρο.

Στο στίχο 2: “και η που θαμπώνει” (χφ) αντί “μήτε η που λάμπει” (εκδ.) και στον 5: “Μηδέ” αντί “Ούτε”.]

Σιωπηλό τραγούδι, 29.9.1928. 4 φ. μικρού σχήματος. Υπογρ. Κωστής Παλαμάς

[Ενδιαφέρουσες διαφορές και διαγραφές μετά το στίχο 14. Μνεία του ποιήματος στις επιστολές αρ. 720 4.8.1930, αρ. 730 13.9.1930, αρ. 792 Μάρτιος 1932.]

Η ψυχή. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Ασήμαντες διαφορές στη στίξη και σε τύπους λέξεων Στο στ. 16: “μ’ εσένα” (χφ) αντί “μ’ εσέ” (εκδ.).]

Τα φτερά. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Ασήμαντες διαφορές στη στίξη και σε τύπους λέξεων και στο στ. 2: “σε πήγαν” (χφ) αντί “που σε πήγαιναν” (εκδ.)]

Πυρετός, 9.11.1928. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Μικρές διαφορές στη στίξη και σε τύπους λέξεων.

Στο στ. 1: “θείος” (χφ) αντί “θεός” (εκδ.),

στο στ. 5: μετάθεση λέξεων,

στο στ. 12: “στη στιγμή” (χφ) αντί “της στιγμής” (εκδ.)]

Εύα, 2 φ. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Παρουσιάζει τόσες διαφορές ώστε πρόκειται για άλλη ποιητική εκδοχή και συνιστά ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περίπτωση.

Η μορφή που περιλαμβάνεται στη συλλογή δημοσιεύθηκε στο περ. Πνοή, έτος Β', περ. Β', φύλλο 3, 25.12.1928.

Το ποίημα στη μορφή του χειρογράφου αποτελεί περισσότερο εύληπτη εκδοχή.]

Στην Ψυχή μου. Υπογρ. Κ.Παλαμάς.

[Πρόκειται για το ποίημα με τίτλο Ωριγένης. Το χειρόγραφο παρέχει μάλλον καλύτερη και ομαλότερη γραφή.

Μεταξύ των δύο γραφών σημαντικές και ενδιαφέρουσες διαφορές όπως στις στροφές 2-4 όπου οι στίχοι ανά ζεύγη έχουν αντίστροφη θέση, και άλλες.

Μνεία του ποιήματος στην επιστολή αρ. 756, Δεκέμβριος 1930.]

Ορίζοντες. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Στη συλλογή έχει τίτλο: Οι Ορίζοντες.

Μικρές διαφορές στη στίξη και στο στ. 8: “άγνωστα σ' εμάς” (χφ) αντί “άψαχτ' από μας” (εκδ.).

Το ποίημα αναφέρεται στην επιστολή αρ. 748, 31.10.1930.]

Τα ρόδα σου, 13.10.1929. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Στη συλλογή έχει τίτλο Τα ρόδα. Έχει κάποιες διαφορές με σημαντικότερη τη μάλλον καλύτερη γραφή “ψευτογελάσουν” (χφ) αντί “ψωμογελάσουν” (εκδ.) στο στίχο 3.

Στο στ. 5: μετάθεση λέξεων,

στον 8: “ανάθρεψε” (χφ) αντί “ανάτρεφε” (εκδ.),

στον 12: “μ' έδεναν” (χφ) αντί “τόξευαν” (εκδ.) και άλλες μικρότερες, καθώς και κάποιες διαγραφές.]

Novissima verba, 2 φ. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Μικρές διαφορές σε στίξη και ορθογραφία.

Στο στ. 1: “Όλα μου φεύγουν” (χφ) αντί “Όλα φεύγουν” (εκδ.)

στον 2: “που με χαιρετούν” (χφ) αντί “μ' αποχαιρετούν” (εκδ.).]

Το βιβλίο και το ροδοπέταλο. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Αρκετές διαφορές και διαγραφές.

Στο στ. 1: “Στο ροδοπέταλο το αγνό λέει το βαρύ βιβλίο:” και διαγράφει “Στο αγνό το ροδοπέταλο μιλάει κάποιο βιβλίο:” (χφ) ενώ “Μιλάν το ροδοπέταλο και το βαρύ βιβλίο:” (εκδ.).

Στο στ. 4: διαγράφει “Πώς διάλεξες τα φύλλα μου;” στο “Πώς ήρθες; Πώς με διάλεξες;”

Στο στ. 5: “προτού χαρής” (χφ) αντί “δε θα χαρής” (εκδ.)

Στο πρώτο ημιστίχιο του 9 δεν εισάγεται ο λόγος ενώ στο χφ “λέει και το ροδοπέταλο:” και διαγράφει “Είπε το ροδοπέταλο”.

Στο στ. 13: όπου “Τ' αδέρφια μου” διαγράφει “Τον κήπο μου”.

Στο στ. 15: διαγράφει “άδης, εδέμ, νέα ύπαρξη, αλλότρια” και άλλες μικρότερες διαφορές.]

Ρωμαντικός ύμνος, Φεβρ. 1930. Δίφυλλο. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Στο στ. 10: “Γαλήνεμα” (χφ) αντί “κάλμα οι καιροί” (εκδ.),

στο στ. 28: “προγόνου μου αίμα” (χφ) αντί “προγόνου το αίμα” (έκδ.)

στο στ. 40: “Κορμί κ’ η ορμή σε ανάβει” (χφ) αντί “Κ’ η ορμή κορμί αν σ’ ανάβει” (εκδ.).

Μεγάλες διαφορές στη στίξη. Στο χφ όλοι οι τύπου του δευτέρου προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας με κεφαλαίο. Μνεΐα του ποιήματος στις επιτολές αρ. 738 25.9.1930, αρ. 794 Μάρτιος 1932, αρ. 795 Μάρτιος 1932 και αρ. 811 28.8.1932.]

3. Οι νύχτες του Φήμιου (1935)

“Ηχος, λόγος, στίχος,” 30.6.1931. Υπογρ. Κωστής Παλαμάς.

[Αρ.2 της συλλογής με πρώτο στίχο “Ηχε, Λόγε. Ο Στίχος.” και διαφορές στη στίξη.]

“Ήυρνε σ’ εσένα οι πόθοι μου όλοι,” 1.7.1931. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Στο ίδιο φύλλο με το προηγούμενο.

Αρ. 3 της συλλογής με πρώτο στίχο “Βρήκανε σ’ εσένα οι πόθοι και όλοι,”.]

“Όλη τη σκάλα, και δειλά και με το καρδιοχτύπι” 2.7.1931. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Αρ. 4 της συλλογής. Στο χειρόγραφο προηγείται motto: “Nous avons epuises toutes les notes de la / gamme et nous preludeons encor(e) comme si nous n’ avons rien use.”]

“Στο μυγδαλάνθι που -ας το καίη- τ’ αψηφά το χιόνι,” Υπογρ. Κ.Παλ.

[Αρ. 116 της συλλογής με πρώτο στίχο “Στο μυγδαλάνθι, κι ας το καίη θα τ’ αψηφάη το χιόνι,”. Πιο εύληπτη η γραφή του χφ.]

Φύλλο με τον τίτλο “Νύχτες” και ημερομηνία 6.7.1931 που περιλαμβάνει δύο τετράστιχα:

“Ήρθανε και χτες και πάντα, ήρθαν και σήμερα”

[Αρ. 193 με πρώτο στίχο “Ήρθανε σαν πάντα και ήρθανε και σήμερα.”]

“Και το μεθύσι του φιλιού, του ματιού, μαύρου, κ’ η σαϊτιά,”

[Αρ. 6 με σημαντικότερη διαφορά του χφ στους στίχους 2 και 4 “τα χάδια, οι πόθοι, τα καλά τα μυριονειρεμένα, ...που χύνεται απ’ τα λόγια σου στ’ άσπρο χαρτί για μένα” (χφ) αντί “τα χάδια, οι πόθοι, της αγάπης η γιορτή...που χύνεται από κάποια λόγια στ’ άσπρο το χαρτί” (εκδ.).]

Δύο φύλλα με ένα ολιγόστιχο και δύο τετράστιχα ποιήματα κάτω από κοινό τίτλο Νύχτες: Υπογρ. Κ.Παλ.

“Στα φέρνει σα να τά’χει δρέψει από τ’ αστέρια”, 7.7.1931 [Αταύτιστο. Δημοσιεύθηκε στο άρθρο του Άγγελου Δόξα, “Ο Παλαμάς και τα χέρια”, Εικόνες, αρ. 541, 4 Μαρτίου 1966, σσ.60-62.]

“Ούτε άχραντοι, ούτε αμαρτωλοί. Κ’ οι δυο, πιστοί”, 3.7.1931.

[Αρ. 15 Άλλη γραφή ιδιαίτερα από το β' μισό του δεύτερου στίχου και εξής.]

“Για μιας στιγμής ψεύτρας, μπορεί, τη θεία τη φρεναπάτη,”

[Αρ.5 με πρώτο στίχο “Για μια στιγμή, για θεία μια φρεναπάτη,”

στ.2: “συγκρατητή” (χφ) ενώ “απέραντη” (εκδ.)

στ.3: “μόνο μας φαίνεσαι στους δυο σα δώρο κ'εσύ, κάτι” (χφ) ενώ “μονάχα πως μας φαίνεσαι χάρισμα κ'εσύ, κάτι” (εκδ.)].

Φύλλο με πέντε τετράστιχα με τίτλο Νύχτες και ημερομηνία 8.7.1931. Περιλαμβάνει τα:

“Και πια καμμιά κ' επιθυμία και μνήμη και φροντίδα,”

[Αρ. 11 Κυριότερες διαφορές στο β' μισό του στ.2: “θωριές, χαρές του κόσμου.” (χφ) αντί “καμμιά χαρά μπροστά σου” (εκδ.),

στ.4: “γη που πατάς, ο θρόνος μου, μια σου ματιά, το φως μου.” (χφ) αντί “θρόνος η γη σαν την πατάς, το φως ειν' η ματιά σου.” (εκδ.)]

“λέω: Να σ' είχα..”

[Αρ. 12 με πρώτο στίχο “Λέω: κι ας είχα...”],

“Στο πανάλαφρο άγγισμά σου σβύνω, ανάβω,”

[Αρ. 17 Στον στ. 1: σβύνει, ανάβει (εκδ.)

στον στ.2: “και πολύθεο και μονόθεο, το όραμά μου” (χφ) “και μονόθεος και πολύθεος, έρωτά μου!” (εκδ.)]

“Μου είπε η νιότη:”

[Αρ.13 Στο χφ α' πρόσωπο “Μου είπε η νιότη:” αντί “Του είπε η νιότη:” (εκδ.) και στ. 3 “Λέω:”(χφ) αντί “λέει” (εκδ.)]

“Πέφτω σε βύθος,” [Αταύτιστο]

Στη σειρά αυτή υπάρχουν αρκετές μικρές διαφορές μεταξύ χφου και έκδοσης, επίσης, στη στίξη και στο αρχικό κεφαλαίο της αντωνυμίας του β' προσώπου.

4. Βραδινή φωτιά (1944)

Το κυπαρίσσι, 2 φ., 20.9.1929. Υπογρ. Κ.Παλ.

[Στη συλλογή με χρονολογία 1925. Διαφορές στη στίξη, τύπους λέξεων, στο στ. 6 μετάθεση λέξης και “βουβά” (χφ) αντί “σιγά” (εκδ.). Δημοσιεύθηκε στο περ. Πειραϊκά Γράμματα, 6 Δεκ. 1942 ως ανέκδοτο.]

Βεβαίως, μ' απασχολείτε!, δίφυλλο, 16.2.1931. Υπογρ. Κ.Παλαμάς

[Στη συλλογή με ημερομηνία 13.2.1931). Διαφορές στη στίξη, τύπους λέξεων και ιδιαίτερα στους στίχους 4, 6, 8, 27, 38. Το β' πρόσωπο της προσωπικής αντωνυμίας με κεφαλαίο αρχικό γράμμα στην έκδοση. Μνεία του ποιήματος στην επιστολή αρ. 763 15.2.1931.]

Τα χέρια μου, 2 φ., 8.2.1935. Υπογρ. Κ.Π.

[Στη συλλογή με τίτλο Και πάλι τα χέρια μου. Ίδια ημερομηνία. Μικρές διαφορές, κυρίως στη στίξη.]

Μεθύστρες ρίμες, 4 φ. (σε σχήμα στήλης). Υπογρ. Κωστής Παλαμάς.
[Στη συλλογή με ημερομηνία 2.9.1932. Μικρές διαφορές, κυρίως στη στίξη.
Στο χφ τα τετράστιχα κατά ζεύγη (κενό κάθε οκτώ στίχους).
Αυτή η εκδοχή δημοσιεύθηκε στο περ. Νέα Γράμματα, Χρ. Α', αρ. 10, Ο-
κτώβριος 1935.]

Μεθυσμένες ρίμες, δίφυλλο. Υπογρ. Κ.Π.
[Άλλη γραφή του ποιήματος. Κοινές, παρόλες τις διαφορές, μπορούμε να
θεωρήσουμε τις στροφές (τετράστιχα, δηλ. το ήμισυ της στροφής του χφ) 1,
7-8, 11-12, 13-14, 15-16, 17-18 του χειρογράφου, ή αντιστρόφως εντελώς
άλλες είναι οι στροφές 2, 3-4, 5-6, 9-10. Μνεία του ποιήματος στις επιστολές
αρ. 776 Μάιος 1931 και αρ. 811 28.8.1932.]

5. Πρόσωπα και μονόλογοι

Μνημόσυνο, 23.6.1935. Υπογρ. Κωστής Παλαμάς.
[Στη συλλογή με ημερομηνία 23.1.1935. Μικρές διαφορές σε λέξεις κυρίως
στους στίχους 19, 20, 24, 32 και στη στίξη. Στο χειρόγραφο λείπουν οι στί-
χοι 15-16 της έκδοσης.]

Ένας στίχος, 2.9.30. Υπογρ. Κ.Παλ.
[Στη συλλογή με τίτλο Ένας στίχος από τον Κορνήλιο. Μικρές διαφορές
στη στίξη και τύπους λέξεων. Μνεία του ποιήματος στην επιστολή αρ. 736
Σεπτέμβριος 1930.]

6. Χειρόγραφα ποιημάτων από τις συλλογές Ο Κύκλος των τετράστιχων, Νύχτες του Φήμιου, Βραδινή Φωτιά.

Σειρά μικρών φύλλων (7,2x13cm) με τετράστιχα.

i. "Από τα μάτια σου λες και σταλάζει η γλύκα του φιλιού". Υπογρ. Κ.Π.
[Κύκλος τετράστιχων, αρ. 69]

ii. "-Δεν αξίζω τίποτε./ -Απορείς;". Υπογρ. Κ.Π. [Κύκλος, αρ. 98. Βλ. επι-
στολή αρ. 744, Οκτώβριος 1930]

iii. "Στην ώρα τη γλυκειά του αποσπερίτη". Υπογρ. Κ.Παλ. [Αταύτιστο].

iv. "Μπορεί να γέρασα, μπορεί να θόλωσε κι ο νους μου", Υπογρ. Κ.Παλ.
[Πρόσωπα και μονόλογοι. Στην έκδοση με τίτλο Το φούντωμα και ημερο-
μηνία 1937. Οι δύο τελευταίοι στίχοι "Απ' όλους τους καημούς μου εσύ και
μ' όλους τους καημούς μου, / φωτιά, φουντώνεις, και μου λέει το φούντωμά
σου: Εμπρός!" αλλάζουν νόημα στην έκδοση: "όμως και μ' όλους τους
καιρούς και μ' όλους τους καημούς μου / φουντώνει και μου λέει το φούν-
τωμά μου: -Εμπρός!"]

v. "Τη νύχτα, σε ωνειρευόμουν. Κ' ήρθε το πρωϊ θολό, " Αποτελείται από
δύο τρίστιχα. [Αταύτιστο].

vi. "Στη ζωή της πρώτης μου δροσιάς και στη χαρά της νιότης". Υπογρ.
Κ.Π. [Αταύτιστο].

vii. "Ό,τι κι αν είσαι, πρόσωπο της γης, του μύθου ταίρι". Υπογρ. Κ.Παλ.
[Κύκλος τετράστιχων (αρ. 88) στο στ. 3 "σμιλεύεις" (χφ) αντί "λαξεύεις"
(εκδ.) και διαφορές στη στίξη.]

Δύο φύλλα, με έξι τετράστιχα αριθμημένα από 1-6, κ.λπ. Στο τέλος του πρώτου φύλλου δηλ. του τετράστιχου αρ. 4 ημερομ. 28.2.1929. Στο β' φύλλο η μονογραφή του Παλαμά.

1. "Θα είναι μαγεύτρα κ' η σιωπή, ψυχή, ψυχής μαγνήτης," *[Αταύτιστο]*.
2. "Για την ημέρα που θα ρθης τα ετοίμασα από τώρα" *[Αταύτιστο]*.
3. "Όλο ρωτώ τα μάτια μου, τα χείλη μου, τα χέρια,"
[Κύκλος Τετράστιχων, αρ. 37. Στο στ.4 "Και μου είπαν: Σε προσμένουν." (χφ) ενώ "Και μου είπανε:/ -Προσμένουν." (εκδ.)]
4. "Εφυγαν όλοι, γύρω ησυχία, και στο κελλί μου, μόνος," *[Αταύτιστο]*.
5. "Αν ήρθε ο Μάρτης έμποδο σκληρό στο δρόμο του το χιόνι,"
[Νύχτες Φήμιου, αρ. 107. Μάρτης (χφ) αντί Μάης (εκδ.)]
6. "Και μ' όλο σου το λύγισμα το μελαγχολικό," *[Κύκλος τετράστιχων. Μικρές διαφορές στη στίξη.]*

Φύλλο με δύο τετράστιχα, με υπογρ. Κ.Π.:

"Κι αν είσαι αγνώριστη, κι αν είσαι ταπεινή,"
[Νύχτες Φήμιου, αρ. 241. Διαφέρουν αρκετά οι δύο πρώτοι στίχοι: "Κι αν είσαι αγνώριστη, κι αν είσαι ταπεινή/ δε φτάνει που σε γνώρισα; δε φτάνει που σε υψώνω;" (χφ) ενώ "Κι αν είσαι αγνώριστη κι αν ήρθες αργά ταπεινή, / σου μέλλοταν κάποιο ύψωμα σε μια κορφή. Σε υψώνω." (εκδ.)]

"Του ονείρου και της μοναξιάς μοναχοθυγατέρα"
[Κύκλος τετράστιχων, αρ. 106. Δεν παρουσιάζει διαφορές.]

Φύλλο με δύο ποιήματα:

"Έξω απ' τα χρόνια κ' έξω από τους τόπους," Υπογραφή Κ.Π.
*[Βραδινή φωτιά. Στην έκδοση με τίτλο Υμέναιος.
στ. 2. Πολιτεία (χφ) αντί πολιτεία (εκδ.),
στ. 3 αερόπλανο (χφ) αντί αγερόπλανο, (εκδ.)
στ. 4 "κ' εγώ νυμφίος σου θάμαι" (χφ) ενώ "κ' εγώ νυμφίος θε νάμαι." (εκδ.)
στ. 7 "Θα μας αλλάζουν ...Ποίηση ...Μουσική" (χφ) ενώ "θα μας αλλά-
ξη...ποίηση ..μουσική" (εκδ.)]*

"Ξένες μου ειν' όλες οι θρησκείες. Μονάχα μία μου μένει," Υπογραφή Κ.Π.
[Κύκλος τετράστιχων, αρ. 110. Ασήμαντες διαφορές, στίξη, τονισμός.]

7. Αταύτιστα ποιήματα χρονολογημένα

Αποσπασματική και σε κάποιες περιπτώσεις απρόσεκτη δημοσίευση αταύτιστων ποιημάτων από την ενότητα αυτή έγινε από τον Άγγελο Δόξα στο άρθρο του "Ο Παλαμάς και τα χέρια", *Εικόνες, αρ. 541, 4 Μαρτίου 1966, σσ.60-62. Πρόκειται για τα ίδια αυτόγραφα που είχαν τεθεί υπόψη του συγγραφέα από τον Δημήτρη Πόρτολο και τον Μάνο Χαριτάτο.*

Ω ΕΣΥ!, 1928. Υπογραφή Κ.Π.

Ψυχή, 11.12.1928. Υπογραφή Κ.Π. [*Μέρος του δημοσιεύθηκε στο άρθρο του Άγγελου Δόξα, "Ο Παλαμάς και τα χέρια", Εικόνες, αρ. 541, 4 Μαρτίου 1966, σσ.60-62.*]

Το σιωπηλό τραγούδι, 12.12.1928. Υπογραφή Κ.Π. [*Το χειρόγραφο δημοσιεύθηκε στο αφιέρωμα του περ. Λέξη, αρ. 114, Μάρτιος-Απρίλιος 1993, σ. 115*]

Χωρίς εσέ, 12.22.28 (=22.12.1928 ή 12.12.1928;), 2φ. Υπογραφή Κ.Π.

Τώρα, 1929. Υπογραφή Κ.Παλ.

Δειλινό του Πάσχα, 5.5.1929. Υπογραφή Κ.Π. [*Το χειρόγραφο δημοσιεύθηκε στο αφιέρωμα του περ. Λέξη, αρ. 114, Μάρτιος-Απρίλιος 1993, σ. 118.*]

"Παιδί μου αδερφούλα μου," 24.8.1929 και δεύτερη γραφή με τίτλο Το κάλεσμα και το ταξίδι, 2.7.1930, όπου έχει προστεθεί μία στροφή. [*Στο τέλος του πρώτου φύλλου σημειώνει Το κυπαρίσσι και ακριβώς από κάτω Βιολάντη*].

"Μη βλέπης. Το σπατάλησε του πόθου το λιβάνι", 16.12.1929. Υπογραφή Κ.Π.

"Πες με ό,τι θες. Μπορεί τρελός, Τί να τα κάμω," 1929. Υπογραφή Κ.Π. [*Δημοσιεύθηκε στο άρθρο του Άγγελου Δόξα, "Ο Παλαμάς και τα χέρια", Εικόνες, αρ. 541, 4 Μαρτίου 1966, σσ.60-62.*]

"Του αλόγου πόδια; του πουλιού φτερά; της μηχανής", 1.2.1930. Υπογραφή Κ.Π.

"Αξίζεις όσο αξίζει και η ζωή", 8.2.1930. Υπογραφή Κ.Π.

"Ψυχή, ασύγκριτο άστρο βραδιανό", 23 ή 31.11.1930. Υπογραφή Κ.Π.

Μετρικά γυμνάσματα, 21.6.1931. Υπογραφή Κ.Π. [*Συμπίπτει με τις τελευταίες επτά στροφές από τις 21 του ομότιτλου ποιήματος που δημοσιεύθηκε στο Ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος 1932, σσ.36-40. Σημαντικές διαφορές στην 4η και ιδιαίτερα στην 5η στροφή του χφου.*]

Ρωτήματα, 11.12.1931. Υπογραφή Κ.Π.

8. Αταύτιστα αχρονολόγητα

Όνειρα. Υπογραφή Κ.Π.

Σιωπή. Υπογραφή Κ.Παλ.

Σιωπή. Υπογραφή Κ.Π.

Δυο φωνές από μέσα μου. Υπογραφή Κ.Παλ.

Δόξα. Υπογραφή Κ.Π. [*Μέρος του δημοσιεύθηκε στο άρθρο του Άγγελου Δόξα, "Ο Παλαμάς και τα χέρια", Εικόνες, αρ. 541, 4 Μαρτίου 1966, σσ.60-62.*]

Παραλλαγές απάνου σε δυο ρίμες. Υπογραφή Κ.Π.

Αφροδίτη

Τα λόγια μου. Υπογραφή Κ.Παλ.

Τα δάχτυλα και τα μάτια. Υπογραφή Κ.Π.

"Της ανθισμένης μυγδαλιάς χλωρό πρωτόλουβο κλαδί,". Υπογραφή Κ.Παλ. [*Δημοσιεύθηκε στο άρθρο του Άγγελου Δόξα, "Ο Παλαμάς και τα χέρια", Εικόνες, αρ. 541, 4 Μαρτίου 1966, σσ.60-62.*]

"Γιατί σ' αγαπώ, σε κοιτάζω,". Υπογραφή Κ.Π.

"Χίλια χέρια, να είταν/ κολληγάδες σου," 1 δίφυλλο και 1 φύλλο που περιλαμβάνει και το επόμενο ποίημα. Σελιδαρίθμηση 1-6. [*Δημοσιεύθηκε στο άρθρο του Άγγελου Δόξα, "Ο Παλαμάς και τα χέρια", Εικόνες, αρ. 541, 4 Μαρτίου 1966, σσ.60-62.*]

"Το βιος τάχα που είχα φανταστικό". Υπογραφή Κ.Π.

"Στον αργαλειό του στίχου μου το πάθος μου το υφαίνω,". Υπογραφή Κ.Παλ.

"Μου λες ότι πονείς, ότι μελαγχολείς,"

"Φουρτούνια ολημερίς κι ολονυχτίς μας δέρνει,". Υπογραφή Κ.Π.

- *Μεταφράσεις*

Paul Verlaine, Τα χέρια. 5.12.1928. Δίφυλλο. Προηγείται το ποίημα στη γαλλική και έπεται η μετάφραση. Υπογραφή Κ.Π. Στη συλλογή *Ξανατονισμένη μουσική*.

Leconte de Lisle, Κλεαρίστη, 16.6.1928. Υπογραφή Κωστής Παλαμάς. Στη συλλογή *Ξανατονισμένη μουσική*.

Alfred de Vigny, "Δέκα στίχοι του Alfred de Vigny αφιερωμένοι στην Ψυχή", 7.2.1930 και πρώτη γραφή του ίδιου 2.2.1930. Υπογραφή Κ.Π.

Baudelaire, Ύμνος. 10.9.1930, δίφυλλο. Υπογραφή Κ.Παλ. [*Μνεία της μετάφρασης στην επιστολή αρ. 736 Σεπτέμβριος 1930.*]

Robert de Motesquiou, Τα ρόδα. Στο verso το πρωτότυπο.

Maurice Rollinat, Le piano, 1929. [*Αναφέρεται στις επιστολές αρ. 719, Αύγουστος 1930 και αρ. 791 Φεβρουάριος 1932.*]

Remy de Gourmon, Το χέρι. 3φ. Υπογραφή Κ.Π.

Renee Vivien, Η σάρκα των πραγμάτων. [Στη Vivien -όχι όμως συγκεκριμένα στο ποίημα- αναφέρεται στις επιστολές αρ. 709 Απρίλιος 1930 και αρ. 808 20.8.1932.]

Pierre Louis, Κατά το “Abogee” του Pierre Louis. Υπογραφή Κ.Π.

-Δημοσιεύματα που αναφέρονται στα τεκμήρια του υποφακέλου.
Άγγελος Δόξας, “Ο Παλαμάς και τα χέρια”, *Εικόνες*, 4 Μαρτίου 1966, αρ. 541, σσ. 60-62.

Σοφιστικός, “Μια άγνωστη πλευρά του μεγάλου ποιητή. Δύο άγνωστες “Μούσες” του Παλαμά”, *Τα Νέα*, Σάββατο 5 Μαρτίου 1983.

1.3. Μεταφράσεις

Περιλαμβάνονται στη συλλογή *Ξανατονισμένη μουσική*:

Αυγή (“απάνω σε στίχους του D’ Annunzio” διορθώνει “από στίχους...”), 26.12.1909, 2 φύλλα. Υπογραφή Κ.Π.

Οι στίχοι του Verlaine “Le ciel est par dessus le toit”. Δφο με χφες διορθώσεις. Υπογραφή Κωστής Παλαμάς. [*Δημοσιεύθηκε στο περ. Σφίγγα, Απρίλιος 1916. Στη συλλογή Ξανατονισμένη μουσική με τίτλο Ο Ουρανός.*]
]

Περιλαμβάνονται στη συλλογή *Οι πεντασύλλαβοι-Τα παθητικά κρυφομιλήματα-Οι Λύκοι-Δυο λουλούδια από τα ξένα* (1925):

Δύο τραγούδια από τα ξένα. “Κλώνια αμάραντα πήγα να γυρέψω”. Στη δεσποινίδα Λ. Ζ. Στη Δρέσδη. 15.4.1921. Υπογραφή Κωστής Παλαμάς.

Δύο τραγούδια από τα ξένα. Η Εδίθ από τον Heine. 17.4.1921 (χρονική ένδειξη: “Μεσάνυχτα της Λαμπρής”). Υπογραφή Κ.Παλαμάς.

Ο ιππότης από το Schiller, 11.4.1921, δφο. Υπογραφή Κωστής Παλαμάς.

1.4. Πεζά

- “Ανεξάρτητοι γνώμαι. Ο Προδότης”, υπογρ. Βάρδας Φωκάς. *Εστία*, 23.11.1897, σσ. 1-2. Πρόκειται για ολόκληρο το φύλλο της εφημερίδας.
[Περιλαμβάνεται στον τόμο Μελέτες-άρθρα-σημειώματα (1897-1907).]

-Σολωμός και Βαλαωρίτης. 8 φύλλα και 2 δίφυλλα σε σχήμα στήλης.
[Δημοσιεύθηκε στην εφ. Ακρόπολις, 9 και 11 Μαρτίου 1908. Περιλαμβάνεται στον τόμο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1924), άρθρα, γράμματα, ομιλίες. Αθήνα, Ελευθερουδάκης, 1924.]

-Το τραγούδι του Πάλλη. Το πρόγραμμα κάποιας κριτικής. 34 φύλλα.
[Δημοσιεύθηκε στο περ. Νουμάς, 9 Μαρτίου 1908 και περιλαμβάνεται στον όγδοο τόμο των Απάντων του Παλαμά.]

-Πώς γνωρίζουμε το Dante Α΄ (7 φύλλα) και Πώς γνωρίζουμε το Dante Β΄ (7 φύλλα).
[Δημοσιεύθηκε στο περ. Νουμάς, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1921. Περιλαμβάνεται στον τόμο Μελέτες και άρθρα 1920-1926].

-Αρκάδι, δφο, 6 φύλλα.
[Δημοσιεύθηκε στην εφ. Ελεύθερος Λόγος, 10 Νοεμβρίου 1924 και περιλαμβάνεται στον τόμο Μελέτες και άρθρα 1920-1926.]

-“Η Μούσα της ιστορίας ξεχωρίζει στα βιβλία της με χρυσά γράμματα...”. Ομιλία του Παλαμά στη Θεσσαλονίκη. Σημείωση στο verso του τελευταίου φύλλου: “Εδημοσιεύθη 18 Δεκεμβρίου 1927. Εις Εφημερίδα Βαλκανίων, Θεσ/νίκης”. Χφο, 9 φύλλα.

-Σολωμός. 8 φύλλα με λογότυπο της Ακαδημίας Αθηνών.
[Χφο σχεδιάσμα του λήμματος Σολωμός για τη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία του Πυρσού, Τομ. 22 (1933), σσ. 91-95. Κυκλοφόρησε και αυτοτελώς την ίδια χρονιά από τις εκδ. Πυρσός.]

- Ποικίλα αποσπάσματα
Φιλοσοφία της Τέχνης - Ταιν, 1 φύλλο.

“Μιας μεγάλης ιδέας η ανάπτυξη μπορεί να γίνη ένα βιβλίο...”, 19.4.1924, 2 φύλλα.

“Εις αρχαίος συγγραφέας, ο Αιλιανός, λέγει κάπου ότι...”, 1 διφ, ατελές [αναφέρεται στο ποίημα Κορίννα και Πίνδαρος του Τερτσέτη]

Η αντίστροφος όψις του νομίσματος. Η ιδέα της πατρίδος. 1 φύλλο

“Η φιλοσοφία της ιστορίας...”, απόσπασμα σε φύλλο με αρ. σελ. 6.

[Σημειώσεις για τον Νίτσε], σε φύλλο με αρ. 5

1.5. Ο Παλαμάς στη γαλλική γλώσσα

-Μεταφράσεις ποιημάτων του στη γαλλική γλώσσα

Les iambes et anapestes, 1897. Δφο σε αυτοσχέδιο τετράδιο 42 φ. Μετάφραση Pierre Baudry.

L'Orient (*Les Regrets de la Lagune*), Le Bucheron (*Les Yeux de mon Ame*), La Roserale (*Les Yeux de mon Ame*), Au corps humain (*La vie immuable*), Feu Vesperal (*La cite et la Solitude*), Mon plus paissant chagrin, La statue (*La vie immuable*), Le Satyre ou la chanson nue (*La cite et la Solitude*). Δφα. Μετάφραση Pierre Baudry.

Le cygne a Leda, Hymne serein, Hymne passionne, Aujourd' hui les fleurs. Δφα. Μετάφραση Eugene Clement. Τα τρία πρώτα από το Vers timides et cruels και το τελευταίο από το Les Chuchotements passionnes.

-Χειρόγραφα (του Παλαμά) ποιημάτων στη γαλλική γλώσσα. Δεν εξακριβώθηκε αν πρόκειται για πρωτότυπες δοκιμές του Παλαμά στη γαλλική, ή για μεταφράσεις. Πρώτοι στίχοι:

“Loin de moi, esprit morose”

“Au piano a milles voix tes habiles mains”

“Les vides vases de la maison,”

-Academie d' Athenes. Ιστορικό της Ακαδημίας 3 φ., χφες διορθώσεις Παλαμά, σημειώσεις από άλλο χέρι.

-[Ο Γκαίτε στην Ελλάδα]

Επιστολή του Παλαμά προς τον Jean Gehanno. Χφο του ποιητή στα ελληνικά (1.3.32), γαλλικό δφο (8.3.32).

Ο Γκαίτε σ' εμας., 12.2.32, δφο, 11 φύλλα.

Μετάφραση του άρθρου στη γαλλική. Πρώτη γραφή με τίτλο Goethe chez-nous, και πολλές χφες διορθώσεις και δεύτερη γραφή με τίτλο Goethe en Grece. Δφα. Η μετάφραση και οι χειρόγραφες διορθώσεις και προσθήκες είναι, όπως δηλώνεται, της Ναυσικάς Παλαμά. [Περίληφθηκε στον τόμο Μελέτες και άρθρα 1926-1939.Κυκλοφόρησε αυτοτελώς στη γερμανική γλώσσα με τίτλο Der Goethes geist in Griechenland. Αθήνα, Δημητράκος, 1932].

-Μία κριτική του Frank Choisy. Χφο Παλαμά, με λογότυπο της Ακαδημίας, και μετάφραση στη γαλλική με τίτλο “Une Critique de m. Frank Choisy”, δφο.

-Σημειώσεις του Παλαμά, σχετικά με έργα του Verhaeren.

1.6. Προσωπικά

- Σημειωματάρια.

Μικρό τετράδιο με σημειώσεις του Παλαμά, πάνω σε προσωπικά και λογοτεχνικά θέματα, 1879-1881. Προτάσσονται δύο δίφυλλα με εισαγωγικές σημειώσεις της Ναυσικάς Παλαμά.

“Ευρετήριο”. Τετράδιο όπου καταχωρούνται αλφαβητικά σημειώσεις του Παλαμά, 1933-1935.

-Γενεαλογικά, πιστοποιητικά.

Πιστοποιητικό με ημερομηνία 23.5.1826, που αφορά τη γενεαλογία της οικογένειας του Παλαμά. Αντίγραφο με το χέρι του και ένδειξή του με μολύβι “Παλαμαίοι”.

Δίπλωμα συντάξεων πολιτικών υπαλλήλων. Απονομή συντάξεως στον Παλαμά, 17.5.1928. Δφο αντίγραφο.

-Ποικίλα

Φύλλο εφημερίδας *Κραυγή*, *Εφημερίς των απανταχού αιτωλοακαρνάνων*, 1.7.1937, όπου στη σελ. 2 το άρθρο με τίτλο: “Εγένοντο εν Μεσολογγίω τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Παλαμά παρέστησαν αι αρχαί και ο υιός του Ποιητού”.

Δφο “Σημείωμα” του Λέανδρου Παλαμά, που αφορά την τύχη των χαλιών του που είχαν παραδοθεί προς φύλαξη και πλύση σε αρμόδια εταιρεία στις 16.7.1940.

1.7. Αλληλογραφία Ι - Επιστολές και σχέδια επιστολών του Κ. Παλαμά

- Επιστολές και δελτάρια προς τη Ναυσικά Παλαμά
14.7.1906, 18.7.1907, 10.7.1908, 22.7.1908, 3.9.1908, 1/14.4.1909,
13/26.5.1909, 6.5.1930. [*Σταλμένες στην κόρη του, κατά τα διαστήματα της
απουσίας της στην εξοχή στην Ελλάδα, ή σε ταξίδια στο εξωτερικό. Η τελευ-
ταία επιστολή αναφέρεται στις Δελφικές γιορτές και στον Σικελιανό.*]

- Προς γυναίκες-θαυμάστριες του έργου του

Επιστολή προς την Πολύμνια Λάσκαρη 1.9.1925. Δωρεά Νέλλης Πολυ-
μεροπούλου μαζί με τέσσερις μικρές φωτογραφίες του ποιητή, η μία με
αυτόγραφη υπογραφή του.

Σειρά επιστολών που φέρουν ενιαία αρίθμηση [αρ.2-9, λείπει ο αρ. 3] από
άλλο χέρι, ίσως της παραλήπτριας, της οποίας το μικρό όνομα, Τασία, α-
ναφέρεται σε μία από τις επιστολές. 13.1.1930, 11.7.1936, 5.11.[1936;],
24.11.1936, 30.12.1936, 15.3.1937, 30.9.1937.

Επιστολή προς Ελισάβετ Ψαρά, 16.9.1936, στο φάκελο της οποίας ανα-
γράφεται από τον Παλαμά: “στη φροντίδα του περιοδικού *Παναιγύπτια*
της Αλεξάνδρειας”. [*Η παραλήπτρια είχε δημοσιεύσει μελέτη με θέμα: “Τα
χέρια στην ποίηση του Παλαμά”.*]

- Προς διάφορους παραλήπτες

Προς τη διεύθυνση/συνεργάτες του περιοδικού *Αργώ*, 10.6.1925

Προς Ελευθέριο Βενιζέλο, σχέδιο επιστολής, 19.1.1931

Προς Κ. Διαμαντόπουλο, διευθυντή γραφείου τύπου του ΥΠ.ΕΞ., χ.χ. Δύο
σχέδια επιστολής (χέρι Παλαμά και χέρι Ναυσικάς). [*Ζητεί ενίσχυση για
τον Louis Russel.*]

Προς Ευαγγελάτο, δήμαρχο Μεσολογγίου, σχέδιο τηλεγραφήματος, χ.χ.

Προς Κανάκη, επισκεπτήριο, χ.χ. [*Χρονολογείται μετά τη συνταξιοδότηση
του Παλαμά από το πανεπιστήμιο, το 1928.*]

Προς Ν. Κασρινό, διευθυντή της *Εφημερίδος των Βαλκανίων*, “εις Θεσ-
σαλονίκην”. Στο verso ένδειξη: “Εδημοσιεύθη φωτοτυπία του όπισθεν εις
την Εφ. Βαλκανίων, 20 Δεκεμβρίου 1927”. [*Εκφράζει τη συγκίνησή του
για την εκδήλωση που έγινε προς τιμήν του στην πόλη.*]

Προς τον “ευγενή ποιητή της κραταιάς Αλβιόνας” John Drinkwater,
17.4.1924. Σημείωμα με ευχές.

Προς Ευφημία Σωσσίδη, 29.9.1927. Αντίγραφο επιστολής του ποιητή.

Προς Α. Φιλαδελφέα, 26.4.1917 και δελτάριο 1.3.1922.

Προς Α.Χ.Χαμουδόπουλο, “ανταποκριτήν του *Ελευθέρου Βήματος* εις
Θεσσαλονίκην” (διεύθυνση παραλήπτη στο φάκελο), 25.12.1927. [*Σχο-*

λιάζει την τιμητική εκδήλωση της Θεσσαλονίκης και προτείνει την έκδοση τεύχους με τις ομιλίες και τα κείμενα που την πλαισίωσαν. Στην έκτη σελίδα σημείωμα με το οποίο ο παραλήπτης δωρίζει την επιστολή στον Οικονόμου για το αρχείο του. Την επιστολή αγόρασε ο Μ. Χαριτάτος από τον Παύλο Αλεξόπουλο.]

Προς πρέσβη Ισπανίας, 28.11.1932. [Ευχαριστεί για δωρεά τόμου προς τον Ισπανοελληνικό σύνδεσμο στον οποίο προεδρεύει και παραθέτει στοιχεία για την παρουσία της ισπανικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα.]

Προς πρέσβη Ισπανίας, 10.2 [ή 7].1934. [Ευχαριστεί την Ισπανική κυβέρνηση για χρηματική δωρεά προς τον Ισπανοελληνικό Σύνδεσμο και για την απονομή στον ίδιο του παρασήμου της Τάξεως της Δημοκρατίας.]

- Προς άγνωστους παραλήπτες

Επιστολή προς επίδοξο εκδότη της Χρυσής Βίβλου του Ταγγόρ για την οποία έκδοση ο Παλαμάς είχε αποστείλει χαιρετισμό, 8.4.1931.

Επιστολή με προσφώνηση “Αθηνά μου και Ματουόρη μου!” και υπογραφή “η Αθήνα [;]”, χ.χ.

Επισκεπτήριο με ανολοκλήρωτη διατύπωση αιτήματος του Παλαμά προς το Δήμο Αθηναίων.

Επισκεπτήριο Κ. Παλαμά με σημείωμα Ναυσικάς Παλαμά. Γνωστοποιεί επιστροφή αντικειμένων “εις την Λαϊκήν τέχνην”, 30.1.1935.

1.8. Αλληλογραφία II - Επιστολές προς οικογένεια Παλαμά

- Προς Κωστή Παλαμά

Βαλαωρίτης Αριστοτέλης, επισκεπτήριο, χ.χ.

Βαλαωρίτης Ιωάννης, 4.1.1911 [*Η επιστολή δημοσιεύθηκε στο αφιέρωμα του περ. Λέξη, αρ. 114, Μάρτιος-Απρίλιος 1993, σσ. 120-123*].

Βαρλέντης Χρ., 7.1.1905

Bastianini Giuseppe, επισκεπτήριο, χ.χ.

Βενιζέλος Ελευθέριος, χ.χ. [*εκατονταετηρίδα Γκαίτε*]

Βενιζέλος Ελευθέριος και Έλενα, επισκεπτήριο προς ζεύγος Παλαμά 3.5.1932

Γαβριηλίδης Βλάσης, χ.χ.

Dieterich Karl προς ζεύγος Παλαμά, δελτάριο. Βερολίνο, 10.1.1900

Δροσίνης Γ., Μεσολλόγγι, 14.6.χ.χ. [*Από το περιεχόμενο χρονολογείται πριν το δεσμό του Παλαμά με τη σύζυγό του Μαρία Βάλβη.*]

Van Duk, 30.7.1900

Ευαγγελάτος, δήμαρχος Μεσολλογίου 4.6.1937. Πρόσκληση στα αποκαλυπτήρια της προτομής του.

Κουρβέλης Β., ποίημα με τίτλο “Νίκος Κογεβίνας”, δεκαετία 1890

Legrand Emile, Παρίσι, 24.1.1886 (δφο) με χφη ένδειξη του Παλαμά “Το γράμμα του Legrand”. Δημοσιεύθηκε στον πρόλογο της συλλογής *Τα μάτια της ψυχής μου*, στην β’ έκδοσή της το 1933 [*Η επιστολή δημοσιεύθηκε και στο αφιέρωμα του περ. Λέξη, αρ. 114, Μάρτιος-Απρίλιος 1993, σσ. 120-123*].

Καρούσος Κ., 1.1.1905. Επισυνάπτεται επιστολή της 11.12.1904 της εφ. *Ακρόπολις* (που επισημαίνει την καθυστέρηση της συνδρομής του Καρούσου) για το ύφος της οποίας διαμαρτύρεται ο αποστολέας.

Κεφαλάς Κ., 15.4.1929. Υποβάλλει στην κρίση του Παλαμά στιχούργημά του με τίτλο “Ηρωική έξοδος του Μεσολογγίου” (10/23.4.1926).

Καναλάς Ν., Birket-El-Sab Αιγύπτου, 24.5.1909

Μαβίλης Λορέντσος, χ.χ. [*μετά το θάνατο του Πολυλά και πριν το θάνατο του Καλοσγούρου, δηλ. 1892-1902*]. Επισυνάπτει σονέττο αφιερωμένο στον Πολυλά.

Κέρκυρα, 21.6.1902

Κέρκυρα 5.7.1902 [*Η επιστολή δημοσιεύθηκε στο αφιέρωμα του περ. Λέξη, αρ. 114, Μάρτιος-Απρίλιος 1993, σσ. 131-133.*]

Κέρκυρα, 13.8.1902

Κέρκυρα, 9.11.1902, δελτάριο.

Μπενάκη Εμμανουήλ ζεύγος, πρόσκληση, Κηφισιά, 29.8.1908

Ξενόπουλος Γρ., 29.12.1919 [*Η επιστολή δημοσιεύθηκε στο αφιέρωμα του περ. Λέξη, αρ. 114, Μάρτιος-Απρίλιος 1993, σσ. 120-123*] και 6.4.1929 (λογότυπος περ. *Νέα Εστία*).

Παλαμά Μάσιγκα, Μεσολόγγι, 14.4.1905

Παλαμάς Λεάνδρος, έξι καρτ ποστάλ από την Κέρκυρα, 21.7.1905

Πασαγιάννης Κ., καρτ ποστάλ, Κέρκυρα, 30.12.1904

Πορφύρας Α., Πειραιάς, 1.6.1920

[Χαχή Μάγδα], αντίγραφο με το χέρι του Παλαμά, μέρους επιστολής της, 2.1.1926, προς την Άλκη Θρύλο, στην οποία επαινεί την ποίηση του Παλαμά.

Τάκης, καρτ ποστάλ, Χανιά, 11.5.1910

Μία Σκλαβωμένη, Ρόδος, 15 Μαΐου 1903: Ποίημα με τίτλο “Σπρώξε το”, αφιερωμένο “Στον λατρευτό μου ποιητήν Κωστήν Παλαμάν Επί τη ονομαστική εορτή του”.

Μ., Ποίημα με τίτλο “Θέλω να ξέρεις” και ημερομηνία με το χέρι του Παλαμά 18.3.1919.

2. Προς Μαρία Παλαμά

Ασπρογέρακα Ασπασία, Λευκάδα, 18.5.1900

[Βάλβης] Στέφανος, ένα σημείωμα και μία επιστολή, χ.χ.

Βικέλας Δ., 27.12.1902 [*Της προτείνει να αναλάβει τη δωρεάν διανομή βιβλίων του ΣΩΒ στις μαθήτριες της επαγγελματική σχολής “σας”.*]

Ζήνων Βίκτωρ, Λεμεσός, 13.7.1907, 19.7.1907, 3.8.1907, 17.8.1907, 1.2.1908 [*Οι επιστολές αναφέρονται στη διακίνηση στην Κύπρο της συλλογής του Λεάνδρου “Πρώτα τραγούδια”.*]

Μητσάκης Μιχαήλ, επιστολή και χειρόγραφο με τίτλο “Ομιλίες του δρόμου” και ημερομηνία 12.11.1892. [*“Κυρία εχθρά! Εγκλείστω λαμβάνετε το υποσχεθέν υμίν χειρόγραφον...”*]

Μπενάκη Βιργινία, Αλεξάνδρεια, 30/12.4.1908 και [Αθήνα], χ.χ.

Ποριώτης Ν., καρτ-ποστάλ, Κρήτη, 14.8.1909

Σημηριώτης Α., Μασσαλία, 9.1.1901

3. Προς Λέανδρο Παλαμά

Βενιζέλος Ελευθέριος, 5.1.1928

Γρυπάρης Ιωάννης, 2.12.1919

Ζάννα Βιργινία, 19.8.1955 και 1.9.1955

Ψυχάρης Γιάννης, 26.9.1901

Αταύτιστος αποστολέας, καρτ ποστάλ, περιοχή Κων/πολης, 25.6.1903

4. Προς Ναυσικά Παλαμά

Βενιζέλου Έλενα, 10.5.1932 (ευχαριστίες για αποστολή διάλεξης Κωστή Παλάμα).

Σικελιανός Άγγελος, χ.χ. [μετά τη γνωριμία του με την Άννα Σικελιανού].

**ΑΡΧΕΙΟ
ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ**

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Επιμέλεια

ΣΟΦΙΑ ΜΠΟΡΑ

**ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ
Ε.Λ.Ι.Α.**

ΑΘΗΝΑ

1999

